

‘Mijn bedrijf in mijn dorp’

Het nut van bedrijventerreinen bij plattelandskernen

Groningen, april 2007

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit **Ruimtelijke Wetenschappen**

Master **Economische Geografie**

Auteur **Mark Groot Wassink**

Studentnummer **1271768**

Begeleider **prof. dr. P.H. Pellenburg**

RUG

Voorwoord

Dit onderzoek is tot stand gekomen in het kader van de masterstudie Economische Geografie aan de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen.

De ontwikkelingen op het platteland hebben mij als plattelandsbewoner uit de Achterhoek altijd al geboeid. De master Economische Geografie en specifiek dit onderzoek, hebben er voor gezorgd dat ik er nu ook met een beetje meer verstand naar kan kijken. Daarnaast heb ik dit onderzoek kunnen koppelen aan een ander interessant aspect waar ik me tijdens mijn studie in heb verdiept: ondernemerschap.

Met het afronden van dit onderzoek komt er tevens een einde aan mijn studietijd in Groningen. Mijn ouders wil ik bedanken voor deze leerzame periode.

Samenvatting

Door technische vooruitgang, globalisatie, urbanisatie en het grotere bewustzijn met betrekking tot de beperkte groene ruimte in Nederland is het platteland in de laatste decennia meer geïntegreerd geraakt met de samenleving. Steeds meer actoren vinden er een plek.

Achtergrond

De plattelandskernen (kleine dorpen) spelen een centrale rol in de economische en sociaal culturele ontwikkeling van het platteland. Zij zorgen voor *vitaliteit*. In deze dorpen krijgt de woonfunctie steeds meer ruimte, waardoor (startende) ondernemers met groeiplannen in het nauw kunnen komen. Terwijl het juist deze ondernemers zijn die lijken te zorgen voor de genoemde vitaliteit, door voor werkgelegenheid en de mogelijkheid tot lokale bestedingen te zorgen. De oplossing hiervoor wordt soms gezocht in het ontwikkelen van kleine bedrijventerreintjes aan de rand van de plattelandsdorpen.

De vraag die rijst is in welke mate deze ondernemers en zodoende de bedrijventerreinen, echt wat bijdragen aan de lokale economie en het leven in de dorpen.

Theorie

De theorie geeft inzicht in de *agrarisatie* die na de tweede wereld oorlog plaats vond en de latere trek van het platteland naar de stad, welke zijn sporen heeft achter gelaten op het platteland. Ook wordt de belangrijke rol van dorpen voor een vitaal platteland benadrukt. In deze dorpen is vaak sprake van een specifieke dorpscultuur die over het algemeen gekenmerkt wordt door 'dorpsbinding' en 'lokaal bewustzijn'. Daarnaast kennen de ondernemers in plattelandskernen volgens de theorie specifieke eigenschappen. Zo zijn ze

vaker product dan dienstgericht en meer export-georiënteerd om een zo groot mogelijke afzet te realiseren in een dunbevolkt gebied. Ook verschillen deze ondernemers ten opzichte van ondernemers in meer stedelijke gebieden in hun locatiekeuzes, zo blijkt uit de theorie. Velen laten 'persoonlijke voorkeuren' zwaar wegen bij de vestigingskeuze.

Het Noorden

Dit alles bij elkaar maakt de plattelandsdorpen tot een afzonderlijk onderzoeksterrein. Het beleid van de drie Noordelijke provincies richt zich op dit gebied met name op het behoud van de landschappelijke waarden. Dit resulteert in zeer beperkte uitbreidingsmogelijkheden bij plattelandsdorpen. Het Noorden heeft wel ambitieuze groeiplannen voor de hoeveelheid bedrijventerreinen, maar dan gebundeld in 'Economische Kernzones'. Met name in de provincie Groningen is er zodoende recentelijk weinig ontwikkeld in plattelandskernen. Alle drie de provincies geven aan dat de plannen met betrekking tot het vestigen van enkel 'lokale' bedrijvigheid moeilijk te realiseren zijn. Hier zijn geen harde criteria voor. Er spelen veel lokale belangen die verschillen per gemeente. De enige echte strikte randvoorwaarde is de bestemming die op het pand rust. Wanneer panden vrijkomen, moet men per situatie maatwerk leveren.

De rol van de bedrijventerreinen en de ondernemingen die er gevestigd zijn is op verschillende vlakken onderzocht.

Werkgelegenheid

Op het gebied van werkgelegenheid valt op dat 21% van de ondernemers geen werknemers heeft. 70% geeft aan tussen de 0 en 5 werknemers te hebben. Daarnaast valt op dat slechts 30% van de werknemers (inclusief de ondernemer) uit het dorp zelf komt. Dit komt neer op 2 personen per bedrijf. Het grootste deel van de werknemers komt van buiten de gemeente. De bouw en de autobranche zijn qua aantal ondernemingen de grootste sectoren op de bedrijventerreinen. De bouw maakt dit ook waar in de zin van een relatief grote werkgelegenheid. De autobranche onderscheidt zich echter door een relatief zeer kleine werkgelegenheid.

Lokale bestedingen

Met betrekking tot de zakelijke lokale bestedingen van de ondernemers geldt vaak dat men wel bereid is om binnen het dorp aan te schaffen, maar dat dit simpelweg niet mogelijk is. Privé doen wel veel ondernemers hun best om andere ondernemers te steunen en lokaal in te kopen. Zoals ondernemers niet lokaal inkopen, wordt er bij hen ook weinig ingekocht door de mensen uit het dorp. Het afzetgebied bestaat vaak uit de hele provincie en het meest zelfs uit

heel Noord-Nederland. Geen enkele ondernemer ziet zijn eigen dorp als het gehele afzetgebied.

Sociaal culturele rol

De sociaal culturele rol van ondernemers uit zich in de sponsoring van het lokale verenigingsleven. 76% sponsort lokale verenigingen, waarvan 80% zegt dat dit hen niks oplevert. Ook zijn de ondernemers zelf meestal niet actief in het verenigingsleven. Sponsoring gebeurt meer uit sociale plicht.

Vestiging op het bedrijventerrein

Het grootste deel van de ondernemers was, voor het bedrijventerrein, gevestigd in een garage of werkplaats bij huis. In de meeste gevallen in het woongebied of op een centrumlocatie. De verbondenheid met het dorp zorgt er voor dat men hier wil blijven en zodoende graag een uitbreidingsmogelijkheid op een lokaal bedrijventerrein wil. Ook zien zij als voordeel de uitstraling van professionaliteit en de bereikbaarheid voor klanten bij vestiging op het bedrijventerrein. Opvallend aan de panden van de ondernemers is dat ze in alle gevallen over een loods beschikken.

Ontwikkeling van de onderneming

Ondernemers geven aan dat de verhuizing naar het bedrijventerrein in de meeste gevallen (42%) zeer belangrijk is geweest voor de ontwikkeling van de onderneming, 15% ziet het belang geheel niet. De meest genoemde verwachting die ondernemers hebben bij vestiging op het bedrijventerrein is een grotere omzet, gevolgd door een groter aantal afnemers. 91% van de ondernemers geeft aan dat hun verwachtingen met betrekking tot het bedrijventerrein zijn uitgekomen. Diegene die dit niet zo ervaren overwegen te verhuizen.

Conclusie

Met betrekking tot de beantwoording van de hoofdvraag, kan gesteld worden dat een belangrijke reden voor vestiging binnen het dorp de verbondenheid met het dorp is. De ondernemers hebben veel belang bij de ontwikkeling van een terrein en ze kunnen zich hier goed ontwikkelen. Het profijt dat het dorp van de groeiende ondernemingen heeft is minimaal. Werkgelegenheid voor de dorpsbevolking leveren de terreinen namelijk niet direct op. De bestedingsmogelijkheden voor de inwoners groeien wel, maar de meeste afzet vindt toch over een veel groter gebied plaats. Het verenigingsleven, een belangrijke sociale factor in de dorpen, vaart wel bij een stevig ondernemersbestand.

Inhoudsopgave

Inleiding		7
	1 Achtergrond	7
	2 Probleem	8
	3 Hoofd- en deelvragen	9
	4 Definiëring en randvoorwaarden	11
	5 Methode	12
	6 Leeswijzer	13
1	Theoretische achtergrond	14
	1.1 Algemene ontwikkelingen	14
	1.2 De rol van dorpen voor een vitaal platteland	17
	1.3 Sociale cultuur in plattelandsdorpen	21
	1.4 Rurale ondernemers	23
	1.5 Locatiekeuze	25
	1.6 Waarom een bedrijventerrein	26
	1.7 Conclusie	28
2	Recente ontwikkelingen en huidig beleid	30
	2.1 De positie van het Noorden	30
	2.2 Groningen	31
	2.3 Friesland	33
	2.4 Drenthe	36
	2.5 Conclusie	38
3	Onderzoeksresultaten	39
	3.1 Dataverzameling	39
	3.2 Werkgelegenheid	40
	3.3 Lokale bestedingen	43
	3.4 Sociaal culturele rol	46
	3.5 Vestiging op het bedrijventerrein	47
	3.6 Ontwikkeling van de onderneming	50
	3.7 Conclusie	53
	Conclusie	54
	Literatuurlijst	57
	Bijlagen	

Inleiding

Er is veel aandacht voor hoe de vitaliteit van het Nederlandse platteland behouden kan worden. Deze aandacht komt voort uit de waarneming dat er veel dingen veranderen op het platteland en in de verhouding tussen platteland en stad.

1 Achtergrond

Zo zijn er de globalisatie en urbanisatie die tot de reorganiserende landbouw van de afgelopen decennia hebben geleid.

Daarnaast is er de technische vooruitgang en de daardoor kleiner geworden 'afstanden', waardoor werk en woning op grotere afstand minder problematisch is. Wonen in een landelijke omgeving (rust en ruimte) is te combineren met het werken in de economisch sterkere, stedelijke regio.

Tenslotte wordt de invloed en het belang dat mensen hechten aan de 'groene' ruimte steeds groter. Ook deze ontwikkeling heeft invloed op de mogelijkheden van het platteland.

Door deze ontwikkelingen is het platteland meer geïntegreerd geraakt in de samenleving en vinden steeds meer actoren er een plek.¹ Het platteland van de 21^e eeuw wordt steeds meer een gebied met diverse kwaliteiten². Volgens Van Dam zorgt dit voor een probleem waarbij er discrepantie is tussen een verouderd ruimtelijk patroon en de hedendaagse maatschappelijke

---

¹ Haartsen, T. (2002), *Platteland: Boerenland, natuurterrein of beleidsveld*, p.14.

² Daalhuizen, F. (2001), In: *Rurale diversiteit en dynamiek*, p.12.

veranderingen³. Een voorbeeld van een gevolg hiervan is dat door de groeiende dorpen, waar steeds vaker een beroep op wordt gedaan voor wonen (maar ook: recreatie en werken), er meer bouwruimte nodig is⁴. Hierdoor ontstaat er druk op het landelijk gebied in Nederland, maar het overheidsbeleid schrijft voor erg zuinig te zijn met de landelijke ruimte.

2 Probleem

Het is logisch dat er veel vragen zijn over hoe deze ontwikkelingen verder zullen gaan en hoe deze te sturen. Er is echter weinig onderzoek op dit gebied gedaan. Interessant vanuit het oogpunt van de Economische Geografie is met name hoe het platteland kan blijven bijdragen aan de economie. Hierbij nemen plattelandskernen een centrale rol in. Hier zit vaak lokale bedrijvigheid (binnen dit onderzoek gaat het om bedrijven uit de sectoren groothandel, transport, industrie en de zakelijke dienstverlening) waar de werknemers uit de lokale gemeenschap komen. Er bestaat slechts beperkt inzicht in hoe belangrijk de rol van deze lokale ondernemers echt is voor een lokale gemeenschap en daarmee voor het platteland als geheel. Wel lopen sommige dorpskernen tegen het probleem aan dat ondernemingen die binnen een dorp te groot worden belemmerd worden in hun groei, of voor overlast zorgen voor omwonenden. De oplossing hiervoor wordt soms gezocht in het ontwikkelen van kleine bedrijventerreintjes aan de rand van de plattelandsdorpen. Deze terreintjes hebben vaak wel een negatieve invloed op het landelijk karakter van de dorpen en zijn vaak kostbaar om te ontwikkelen. Een probleem dat door het Rijk in de 'Agenda voor een vitaal platteland' als volgt wordt verwoord⁵:

Het inspelen op de veranderingen op het platteland wordt een grote opgave voor het rijk en andere overheden: enerzijds is het voor de vitaliteit van het platteland van belang dat er voldoende ruimte ontstaat voor nieuwe bedrijvigheid en bijbehorende infrastructuur, anderzijds moet worden voorkomen dat het landschap daardoor verrommelt en zijn karakter verliest.

Daarbij zou je zeggen dat het, vanuit het oogpunt van de ondernemer, voor de groeikansen van het bedrijf gunstiger is in een dichtbevolkt gebied te vestigen. De ondernemers die zich doorgaans vestigen op deze plattelandsbijzondere terreintjes zijn actief in de groothandel, transport, industrie en de zakelijke dienstverlening. Ondernemingen uit de Horeca, recreatie en detailhandel, maar ook boerderijen vestigen zich nu eenmaal niet op deze

---

³ Dam, F., van (1995), *Meer voor Minder*.

⁴ Strijker, D. (2000), In: *Claiming rural identities*, p.52.

⁵ Ministerie van Landbouw, natuur en voedselkwaliteit (2004), *Agenda voor een vitaal platteland*, p.12.

terreinen. Het zijn met name ondernemers die profijt van bedrijventerreinen kunnen hebben en bijvoorbeeld in een woonomgeving niet op hun plek zijn.

Een aantal vragen rijzen. Is de ontwikkeling van deze terreintjes voor de lokale ondernemer wel nodig? Hoe groot is hun economische rol nog in een veranderende plattelandsomgeving? En waarom blijven ze in deze kleinere kernen gevestigd? Draagt de ontwikkeling van deze terreinen voor de lokale ondernemers ook echt wat bij aan de lokale economie en daarmee aan een vitaler platteland?

3 Hoofd- en deelvragen

Bovenstaande ontwikkelingen en daaruit voortkomende vragen zijn interessant wanneer wordt gedacht aan plattelandsontwikkeling. Zowel voor lokale overheden als voor de lokale ondernemers. De hoofdvraag voor het huidige onderzoek die uit voorgaande naar voren komt luidt:

Waarom zijn ondernemers in plattelandskernen op bedrijventerreinen gevestigd en wat dragen ze bij aan een vitaler platteland?

Deze hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van een aantal deelvragen:

Hoe zien het huidige overheidsbeleid en de recente ontwikkelingen er uit?

Om inzicht te krijgen in waar het rijk, en vooral de 3 Noordelijke provincies, met het landelijk gebied heen willen en wat er de afgelopen jaren is gebeurd zal er kort op deze vraag worden ingegaan. Dit om de rest van het onderzoek een goede 'plek' te kunnen geven.

Wat dragen de bedrijven bij aan de lokale werkgelegenheid?

Werkgelegenheid is belangrijk voor de vitaliteit van een regio. De vraag is hoe groot de rol van de lokale bedrijven in plattelandskernen eigenlijk is.

Wat dragen de bedrijven bij aan de lokale bestedingen?

Worden gelden die verdiend worden binnen het bedrijf, of door de werknemers ook besteed in het dorp of zijn omgeving? Deze bestedingen kunnen weer andere ondernemers steunen en zo voor meer economisch draagvlak zorgen.

Wat is de sociaal culturele rol van de ondernemingen?

In plattelandsdorpen heerst vaak nog een sterke band met het verenigingsleven en andere inwoners. Spelen de ondernemingen hier een bepalende rol in?

Waarom kiest een ondernemer voor een bedrijventerrein in een plattelandskern?

Met name ondernemers die recentelijk nog investeringen in hun pand of locatie hebben gedaan hebben een bewuste keuze gemaakt voor de huidige locatie. De vraag is hier eigenlijk tweeledig: wat houdt de ondernemers in het dorp (en wat zijn de nadelen hier van) en wat doet ze kiezen voor het bedrijventerrein?

Op welke manier draagt de ontwikkeling van een bedrijventerrein in een plattelandskern bij aan de groei en ontwikkeling van de ze ondernemingen?

Moet de grotere ontwikkelingskansen van bedrijven op een bedrijventerrein een reden zijn voor het ontwikkelen van een bedrijventerrein in plattelandskernen of is hier helemaal geen sprake van?

Er dient benadrukt te worden dat er niet enkel gekeken wordt naar reeds uitgevoerde plannen/ontwikkeling van bedrijfsterrinen. Maar ook naar plattelandskernen en ondernemers die tegen dergelijke problemen aanlopen dan wel in de planningsfase verkeren. Verwachtingen spelen dus ook een rol binnen dit onderzoek. Afhankelijk van de uitkomsten kunnen er uiteindelijk bondige aanbevelingen gedaan worden aan gemeente dan wel provincie.

Onderstaand model brengt het hele onderzoek duidelijker in kaart.

Figuur 1) Onderzoeksmodel

Uiteindelijk is de doelstelling een bijdrage te leveren aan inzicht over hoe belangrijk ondernemers zijn voor een vitaal platteland en op welke manier hun vestigingskeuze hier aan bijdraagt.

4 Definiëring en Randvoorwaarden

Om één en ander goed onderzoekbaar te maken is het van belang dat er een aantal zaken helder gedefinieerd worden.

Allereerst dient vermeld te worden dat dit onderzoek zich beperkt tot de 3 Noordelijke provincies, te weten Groningen, Friesland en Drenthe. Dat niet geheel Nederland als onderzoeksterrein wordt genomen moet de onderzoekbaarheid ten goede komen. Daarnaast gaat het hier om relatief landelijke provincies, waar de ontwikkeling van het platteland zoals hiervoor beschreven een grote invloed heeft.

Bij het uitgangspunt voor dit onderzoek is al de term 'Vitaal platteland' genoemd. Wat wordt hier eigenlijk onder verstaan? Woordenboek 'De dikke van Dale' vertaalt 'vitaal' als: *wezenlijk, noodzakelijk voor het leven*. Uit de doelstelling van 'Agenda voor een vitaal platteland' (AVP) kan worden opgemaakt wat de Rijksoverheid hieronder verstaat en hoe zij denkt dit te realiseren. Zij noemen⁶:

- Goede woonomstandigheden
- Een levendige sociale structuur
- Gezond functionerend ecosysteem
- Aantrekkelijke en toegankelijke landschappen
- Economische (agrarische) bedrijvigheid

Kort gezegd gaat het om een platteland waar op diverse manieren kracht en energie van uitgaat.

Daarnaast wordt er gesproken over 'Plattelandskernen'. In dit onderzoek gaat het om kernen op het platteland die niet meer dan 3000 inwoners hebben op 1 januari 2007. Maar wat is dan platteland? In de Europese context (OESO) beschikt Nederland helemaal niet over 'platteland', maar slechts over intermediaire en stedelijke gebieden⁷. Bij platteland gaan we hier uit van gebieden met een omschrijving zoals Clout die geeft⁸:

*"Less densely populated areas which are commonly recognized
by virtue of their visual components as 'countryside"*

Tenslotte is hiervoor al een aantal malen over 'ondernemingen' en 'bedrijven' gesproken. Binnen dit onderzoek wordt met name gericht op de

---

⁶ Ministerie van Landbouw, natuur en voedselkwaliteit (2004), *Agenda voor een vitaal platteland*.

⁷ Haartsen, T., (2002), *Platteland: Boerenland, natuurterrein of beleidsveld*, p.15.

⁸ Clout, (1995), In: Dam, van, F., *Meer voor Minder*, p.1.

ondernemingen die met locatievraagstukken (kunnen komen te) zitten en in aanmerking kunnen komen voor een bedrijventerrein. Zoals gezegd gaat het hier dus niet om Horeca en recreatieondernemers, boerderijen, supermarkten of andere retailers. Deze zijn wel degelijk belangrijk voor de vitaliteit van het platteland vanuit het oogpunt van toerisme, landschapsonderhoud en levendigheid van de dorpskernen maar worden doorgaans niet gerelateerd aan bedrijventerreinen. Het gaat hier eerder om kleinere bedrijven in de productiesfeer, waarbij vaak een grotere schuur of loods gewenst is en waarbij omwonenden hinder kunnen ondervinden door bijvoorbeeld geluidsoverlast of stankoverlast. In het verleden heeft een dergelijke verplaatsing van dergelijke industriële bedrijven vanuit de stad naar bedrijventerreinen om de stad ook al plaats gevonden.

5 Methode

De methode die gebruikt zal worden om tot goede onderzoeksresultaten te komen is van diverse aard.

Allereerst zal er een korte introductie vanuit de theorie plaats vinden. Hierbij zullen zowel Nederlandstalige als internationale literatuur die inzichten en standpunten weergeven specifiek gerelateerd aan het beschreven probleem aan bod komen. Hierbij gaat het om: Recente ontwikkelingen op het platteland in westerse landen gerelateerd aan de ontwikkeling van bedrijventerreinen en de bijdrage van lokale ondernemers aan de vitaliteit van het platteland .

Hierna zullen een aantal bronnen worden geraadpleegd met betrekking tot de laatste ontwikkelingen in Nederland. Hierbij wordt gedacht aan notities van met name VROM en het ministerie van Economische zaken. Ook informatie van de provinciale overheden van Groningen, Friesland en Drenthe zullen aan de orde komen.

Daarna zal er een dataverzameling plaats vinden aan de hand van een vragenlijst bij ondernemers die zich recentelijk op bedrijventerreinen bij plattelandskernen hebben gevestigd. Deze vragenlijst zal tot stand komen aan de hand van informatie die in voorgaande naar voren komt. Deze vragenlijst zal bij tientallen ondernemers in plattelandskernen in de provincies Friesland, Drenthe en Groningen worden afgenomen. De op voorhand opgestelde vragenlijst zal in een gesprek met de ondernemer doorgelopen worden. In eerste instantie worden een aantal dorpen geselecteerd, waarna gekeken wordt welke ondernemers in aanmerking komen voor het onderzoek. Er wordt gestreefd naar zoveel mogelijk ondernemers op recent ontwikkelde bedrijfsterrainen. Bij ondernemers die niet recentelijk voor een locatie- of investeringsvraagstuk hebben gestaan zal gevraagd worden naar

overwegingen en wensen die zij op dit gebied hebben, of worden uitgegaan van een hypothetische situatie.

Deze vragenlijst is cruciaal voor een goed onderzoeksresultaat en zal dus zorgvuldig samen moeten worden gesteld en af moeten worden genomen. Daarnaast moet rekening worden gehouden met het voorkomen van sociaal wenselijke antwoorden.

6 Leeswijzer

In hoofdstuk 1 wordt inzicht gegeven in wat er in de internationale wetenschappelijke literatuur naar voren komt met betrekking tot de situatie omtrent bedrijventerreinen in plattelandskernen. Dit geeft een breed kader voor de rest van het onderzoek weer.

In hoofdstuk 2 worden de recente ontwikkelingen op het gebied van bedrijventerreinen in plattelandskernen voor de drie noordelijke provincies besproken. Ook wordt er inzicht gegeven in de plannen van deze provincies voor de toekomst.

Hoofdstuk 3 geeft de onderzoeksresultaten weer zoals die volgen uit de vragen die zijn afgenomen bij de ondernemers in de drie noordelijke provincies. Eerst wordt kort inzicht gegeven in hoe de dataverzameling is verlopen, waarna de resultaten uitgebreid worden besproken. Hier worden de 5 resterende deelvragen aan de hand van verschillende onderdelen van de vragenlijst beantwoord.

Uiteindelijk volgt er een conclusie waarin de hoofdvraag wordt beantwoord en is er meer inzicht verkregen over:

Het nut van bedrijventerreinen bij plattelandskernen.

1

Theoretische Achtergrond

Alvorens een concreet empirisch onderzoek aan te vangen, wordt in dit hoofdstuk een theoretische achtergrond geschetst. Het onderwerp van deze scriptie is te plaatsen in de context van de 'vestigingsplaatstheorie', een kernleerstuk in de Economische Geografie. Ondanks dat, is hier niet gekozen voor een inbedding van het onderzoek in deze theorieën. Dat zou het onderwerp niet voldoende recht doen. De probleemstelling volgt namelijk uit een veel bredere ontwikkeling, zoals die al in de inleiding is genoemd. In dit hoofdstuk wordt daarom bewust een groter aantal relevante thema's besproken, op basis van de huidige inzichten in de ruimtelijke wetenschap, zodat er meer begrip voor en inzicht in de situatie ontstaat. Hiertoe worden achtereenvolgens besproken: algemene ontwikkelingen op het platteland, de rol van dorpen voor een vitaal platteland, de sociale constructie van landelijke dorpen, het specifieke karakter van ondernemingen in een rurale omgeving, een stukje locatiekeuze theorie en de motivatie van ondernemers om zich te vestigen op bedrijventerreinen.

1.1 Algemene ontwikkelingen

De theoretische inbedding kent dus een breed kader. Allereerst zijn de algemene ontwikkelingen die spelen en in de laatste decennia op het platteland hebben gespeeld van belang. Dit zorgt voor de juiste achtergrond om de rest van het kader te kunnen begrijpen.

Sinds de tweede wereldoorlog hebben zich veel veranderingen voorgedaan op het platteland⁹. Dit is niet alleen te zien aan de economische orde, ook het landschap heeft grote veranderingen ondergaan¹⁰. Deze zijn veelal voortgekomen uit de technische vooruitgang, die ontwikkelingen als mechanisering, schaalvergroting en internationalisering tot gevolg heeft gehad¹¹. Deze voortgang heeft in de afgelopen decennia een aantal ontwikkelingen in gang gezet die niet alleen zichtbaar zijn geweest in Nederland, maar in veel West Europese landen.

Agrarisatie

Kort na de tweede wereld oorlog was er nog steeds sprake van een sterke agrarische sector op het platteland, welke voor veel werkgelegenheid zorgde. Een tweede kenmerk was de diversiteit van de economie op het platteland, waar veel kleine ondernemers gevestigd waren. In deze orde kwam verandering toen de groeiende steden een grotere behoefte aan voedsel kregen en de boeren alleen aan deze vraag konden voldoen door schaalvergroting van hun activiteiten, welke mogelijk werden gemaakt door technische vooruitgang. Hierdoor ontstond een proces waarbij er een eenzijdige productieruimte ontstond: Agrarisatie.

De trek van platteland naar stad

Deze 'Agrarisatie' duurde tot de jaren '60, daarna nam het belang van de landbouw af en is de verandering in gang gezet waar huidige problematiek uit voortkomt. Oorzaak van de teruglopende landbouw was de afnemende werkgelegenheid door mechanisatie. Daarnaast ontstond er door betere communicatie- en transportmogelijkheden de mogelijkheid om op plaatsen verder verwijderd van de consumptieplek voedsel te produceren. Dit werkte de concurrentie van buiten Nederland in de hand. Door deze 2 ontwikkelingen kreeg de landbouw en daarmee het platteland het moeilijker¹².

Gevolg hiervan was een trek van platteland naar stad. De meest rurale gebieden in Nederland kregen zelfs met een bevolkingsafname te kampen. Een ander gevolg was dat steeds meer mensen verder gingen reizen voor het werk (pendel)¹³. Deze ontwikkeling speelde niet alleen in Nederland maar in veel West Europese landen. Logisch gevolg van de ontvolking van het platteland was het verlies van voorzieningen. Deze ontwikkeling, ingezet door industrialisatie en globalisatie, heeft er toe geleid dat er een opvatting is

---

⁹ Strijker, D. (2006), *Rural Dynamics, of hoe het platteland sneller verandert dan de stad*, p.5.

¹⁰ Daalhuizen, F. (2001), *Rurale diversiteit en dynamiek*, p.15.

¹¹ Post, A. (2000), *Bedrijfsterreinen bij plattelandskernen*, p.12.

¹² Daalhuizen, F. (2004), *Nieuwe bedrijven in oude boerderijen*.

¹³ Huigen, P.P.P. en M.C.H.M. van der Velden (1989), *De achterkant van verstedelijkt Nederland*, p.57.

ontstaan waarbij rurale regio's worden geassocieerd met een krimpende economie. De redenen die hiervoor genoemd worden zijn:

- De relatief grote agrarische sector die door de arbeidsbesparende maatregelen zorgt voor meer werkloosheid in rurale gebieden. Wanneer er dan onvoldoende banen in de diensten en industriële sector worden gecreëerd verlaten mensen de regio om werk ergens anders te zoeken.
- Rurale gebieden hebben een gebrek aan schaalvoordelen die wel in stedelijke gebieden mogelijk zijn. Hierdoor kiest de dienstensector, die een stuwende werking voor de economie vormt voor stedelijke gebieden. Daarnaast is er vaak sprake van hogere transactie en transport kosten in de rurale gebieden.
- Rurale gebieden zijn niet goed verbonden met transport- en communicatienetwerken. Deze zijn cruciaal voor informatie uitwisseling en faciliteren ontwikkeling.

Deze eigenschappen van het landelijk gebied hebben tot gevolg dat de economische mogelijkheden beperkt zijn, er lagere inkomens gelden, er minder dienstverlening gevestigd is en hoger opgeleide mensen wegtrekken¹⁴.

Huidige Trend

In Nederland is er het laatste decennium weer een trend zichtbaar waarbij mensen het platteland, met zijn dorpen, graag benutten als woongebied. De toegenomen mobiliteit geeft de ruimte om verder van het werk te wonen, dit vereenvoudigt de keuze voor de rust en ruimte die het platteland biedt. Naast de mobiliteit, en keuze voor rust en ruimte, zorgt een toegenomen welvaart voor een suburbanisatiepatroon¹⁵. Ook deze ontwikkeling speelt niet alleen in Nederland maar wordt door Terluin genoemd voor veel EU-landen. In de meeste landen vond op het platteland een groei van de bevolking plaats die hoger was dan het landelijke gemiddelde¹⁶.

Werkgelegenheid

De nieuwkomers dragen bij aan de lokale economie. Dit is ook nodig want de landbouw geldt niet meer als de dominerende sector is in het landelijk gebied. Voor bijna alle westelijke landen was halverwege de jaren '90 sprake van een gedaald aandeel van de agrarische sector tot slechts 1 op de 5 banen in het landelijk gebied. Er is dus ruimte en behoefte aan plattelandsondernemers die voor nieuwe economische activiteit zorgen. Zij kunnen zorgen voor een toenemende koopkracht, waarbij meer banen kunnen worden geschapen en er

---

¹⁴ Terluin, I.J. (2001), *Rural regions in the EU*, p.29-30.

¹⁵ Huigen, P.P.P. (1996), *Verliest het platteland zijn streken?*, p.13.

¹⁶ Terluin, I.J. (2001), *Rural regions in the EU*, p.32-33.

gerelateerde bedrijvigheid kan ontstaan. Dit kan allemaal bijdragen aan een grotere leefbaarheid op het platteland¹⁷.

Echter is er nog niet per sé sprake van een toenemende werkgelegenheid in het landelijk gebied, de rurale omgeving wordt vooral als een plezierig woongebied gezien. Internationaal vergelijk tussen de werkgelegenheid op het platteland is moeilijk, aangezien er binnen landen al grote verschillen in werkgelegenheid op het platteland bestaan. Daarnaast hebben de landelijke gebieden veel verschillende kenmerken. Wel blijkt dat in landen die over veel ruraal landschap beschikken de werkloosheid het hoogst is op de meest afgelegen plekken¹⁸. In meer verstedelijkte landen (als Nederland) is er vaak sprake van een lagere werkloosheid op het platteland dan het landelijk gemiddelde. Wel dient vermeld te worden dat de participatiegraad op het platteland doorgaans ook lager is¹⁹. En dat de gemeten werkloosheid in plattelandsdorpen niet per definitie iets zegt over de werkgelegenheid in die dorpen. Zoals gezegd wordt er veel gependeld naar steden, waar zich de werkplek bevindt.

Zoals er niet in algemene bewoordingen over 'hét Europese platteland' kan worden gesproken, geldt dat ook voor de dorpen. Sommige dorpen worden als aantrekkelijke vestigingslocaties voor bedrijven beschouwd, anderen voor recreatie. Dit afhankelijk van factoren als bereikbaarheid, nabijheid van steden en de aanwezigheid van bos of water. De gebieden en dorpen die hier niet over beschikken hebben of krijgen te maken met teruglopende werkgelegenheid (en bevolkingsomvang). In Nederland geldt dit vooral voor de Noordelijke regio²⁰.

Conclusie

Duidelijk is geworden dat na een periode waarin de landbouw van groot belang was voor het platteland we nu in een periode zitten waarin dit lang niet overal meer het geval is. Het platteland wordt meer als woongebied en voor recreatie benut, ook is de economie weer diverser, maar niet per definitie sterker, dan in de tijden van de Agrarisatie. Deze ontwikkeling verloopt in verschillende mate synchroon met andere EU landen. Daarbij moet worden aangetekend dat het onmogelijk is om over hét platteland te spreken, want de gevolgen van het platteland verschillen per land.

1.2 De rol van dorpen voor een vitaal platteland

In bovenstaande is een beeld gegeven van de naoorlogse plattelandsontwikkeling in het algemeen. Daarnaast verdient de specifieke rol van dorpen

---

¹⁷ Daalhuizen, F. (2001), In: *Rurale diversiteit en dynamiek*, p.47.

¹⁸ Meyer, H., von (1997), In: *Rural Employment*, p.11-15.

¹⁹ Strijker, D. (2000), In: *Claiming rural identities*, p.51.

²⁰ Dam, F., van (1995), *Meer voor Minder*, p.33.

op het platteland binnen dit onderzoek ook een plek. Wat is er bekend over het belang van plattelandsdorpen voor een vitaal platteland?

Uit de literatuur blijkt dat het platteland en zijn ontwikkelingen wel degelijk de interesse van onderzoekers heeft. De zichtbaar veranderende omgeving maakt het tot een interessant onderzoeksterrein. Echter beperken veel van de onderzoeken zich tot: Wat moet er gebeuren met de vrijgekomen ruimte en panden die door de landbouw worden achter gelaten? (Natuur en bewoning worden hierbij vaak als weinig creatieve alternatieven genoemd.) De rol van de kleine dorpen op het platteland is echter een minder breed onderzocht terrein. Zo is er wat betreft de vestiging en het belang van bedrijven in dorpen in landelijke gebieden weinig onderzocht²¹.

Dit, terwijl het Nederlandse platteland zich kenmerkt door vele kleine en zeer kleine dorpen, welke nog herinneren aan de traditionele kleinschalige agrarische samenleving die er gevestigd is geweest²². Zeker gezien de huidige ontwikkeling op het platteland, kunnen dorpen wel eens een zeer belangrijke rol gaan spelen. Over de jaren hebben ze zich ontwikkeld tot plekken met verschillende functies, op onder andere economisch en sociaal gebied voor hun eigen inwoners en die van de omliggende regio. De verwachting is dat deze dorpen een belangrijke rol zullen spelen bij de toenemende diversiteit in het landelijk gebied²³. Onderstaande gegevens komen uit onderzoeken die in Schotland, Engeland en Portugal hebben plaats gevonden.

'Spill-over-effect'

De Schotse overheid publiceerde in 2005 een onderzoek waarin de economische relatie tussen kleine dorpen en het omgevende platteland werden onderzocht. 'Spill-over-effects' stonden hierbij centraal. Dit is een effect, waarbij een geografische locatie profiteert van een financiële injectie in een ander gebied. De mate waarin plattelandskernen zorgen voor dit 'spill-over-effect' wordt door de onderzoekers als zeer bepalend genoemd voor de economische ontwikkeling van het platteland.

Men ging er van uit dat dit 'spill-over-effect' kan ontstaan door twee stromingen tussen de dorpen en het achterland, te weten: de stroom van geld als vergoeding voor input in het productieproces (zoals lonen, huur e.d.) en een stroming waarbij mensen vanuit een geografisch bepaalde plek goederen of diensten aanschaffen op een andere plek. Deze stromingen kunnen twee kanten op werken, van achterland naar dorp en van dorp naar achterland. De mate waarin spill-over-effects zichtbaar waren, bleken met name afhankelijk van

---

²¹ Molema, G. en P. Olthof (2001), *Vermarketing van dorpslandschappen*, p.55.

²² Dam, F., van (1995), *Meer voor Minder*, p.52.

²³ Leeuwen, E.S., van (2004), *The embeddedness of small enterprises to the rural local economy of small and medium sized towns*, p.2.

- 1) De mate waarin plattelandshuishoudens geld verdienen in the dorp;
- 2) Dorpshuishoudens inkomen uitgeven op het platteland; en
- 3) Bedrijven in de dorpen hun input en arbeid uit de plattelands-economie halen.

Tussen de onderzochte dorpen bleek er wat betreft de spill-over-effects bij een eenmalige injectie van £1000,- een groot verschil te bestaan. Verder viel op dat er een groter effect gemeten werd *binnen* de zelfstandig veronderstelde economieën (dorp en omringend landschap) dan *tussen* de economieën. Daarnaast is opvallend dat het totale effect van een eenmalige injectie op het platteland groter is dan het totale effect bij een injectie in de dorpen. Dit komt met name omdat de dorpen profiteren van de gelden van het platteland. Andersom profiteert het platteland veel minder van de injectie in het dorp. Geld bekijft dus meer in het dorp dan op het platteland, dit is logisch gezien het feit dat meestal in het dorp de meeste bestedingsmogelijkheden zijn. De sterkste link tussen de dorpen en het platteland bleek op het gebied van werkgelegenheid te zijn. Volgens de onderzoekers is het dan ook van belang dat bij beleid op het gebied van plattelandsontwikkeling gekeken wordt naar welke sectoren er gestimuleerd kunnen worden.

De sterkere impuls vanuit het platteland komt ook naar voren uit onderzoek bij boerderijen en kleinere ondernemingen op het Nederlandse platteland. Daar bleek dat boerderijen de beste integratie ('embeddedness') met de lokale gemeenschap hadden. Met name doordat zij lokaal inkopen. Verder viel op dat zowel boerderijen als kleine bedrijven meer lokaal geïntegreerd waren dan grotere bedrijven. In dat opzicht zijn kleine bedrijven van groot belang voor de lokale economie²⁴.

De auteurs van het Schotse rapport benadrukken verder dat de economie van het platteland gestimuleerd moet worden via dorpen, daar waar de meeste werkgelegenheid is voor de gehele regio. De eerste voorwaarde daarbij is dat de dorpen zelf een sterke positie innemen. Bereikbaarheid voor de omgeving is een tweede aspect dat aandacht verdient²⁵.

Integratie

Ook Courtney en Errington (2000) hebben onderzoek gedaan naar de rol van kleine dorpen voor het platteland (in Engeland). Zij bevestigen dat de ontwikkelingen op het platteland kleine dorpen heeft beïnvloed. De recente trends en ontwikkelingen hebben er naar hun idee voor gezorgd dat dorp en achterland niet meer zo afhankelijk van elkaar zijn. Toch kunnen dorpen nog

---

²⁴ Leeuwen, E.S., van (2004), *The embeddedness of small enterprises to the rural local economy of small and medium sized towns*, p.18.

²⁵ University of Gloucestershire (2005), *Economic linkages between small towns and surrounding rural areas in Scotland*.

niet los van hun omgeving gezien worden. Juist omdat bijvoorbeeld de teruglopende agrarische sector grote invloed zal hebben op de inrichting en afbakening van deze dorpen. Zij benadrukken de functionele diversiteit die te vinden is in de kleine dorpen. Deze diversiteit kan gespiegeld worden aan de heterogeniteit van een plattelandseconomie.

De manier die de onderzoekers gebruikt hebben om de rol van het dorp in de omgeving te analyseren is, de mate van uitwisseling van goederen en diensten tussen het dorp en zijn omgeving te meten (integratie). Opvallende uitkomst is dat in afgelegen gebieden de dorpen sterker geïntegreerd zijn met hun omgeving dan dat dit het geval is voor beter bereikbare dorpen (zoals in Nederland veel het geval is). Daarnaast is deze economische intergratie afhankelijk van de economische structuur en de nabijheid tot grotere steden. Een derde uitkomst van het onderzoek was dat dorpen met name als verkoopplek gezien moeten worden en niet zo zeer als een plek om inputs voor verdere verwerking te vinden. Dit gaat in grote mate op voor 'bereikbare' dorpen²⁶.

Dorp als groeipool

Francisco Diniz geeft aan dat kleine plattelandsdorpen aantrekkelijk zijn voor ontwikkeling van het plattelandsgebied en kwalificeert daarmee de rol van de dorpen als belangrijk. Hij deed onderzoek naar economische banden tussen plattelandsdorpen en het platteland, in Portugal, om zo de potentiële rol van kleine dorpen als groeipool voor de rurale omgeving aan te tonen.

Hij geeft aan dat ontwikkeling vanuit dorpen aantrekkelijk is vanwege de relatieve schaalvoordelen (economies of agglomeration) die je in dorpen kan behalen door gezamenlijke initiatieven, waar het omliggende platteland weer van kan profiteren. Een tweede reden om vanuit de dorpen te redeneren is dat deze dorpen voor de omgeving een concentratie van menselijke en institutionele capaciteit vertegenwoordigen die nodig is voor initiatieven van onderaf (LEADER approach). Daarnaast zijn in de dorpen vaak de administratieve voorzieningen om dergelijke initiatieven (door bijvoorbeeld de overheid aangereikt) uit te voeren aanwezig. Tenslotte wordt als vierde reden voor het initiatief voor ontwikkeling vanuit de dorpen aangegeven dat in landen waar open land schaars is en de populatiedichtheid hoog het belangrijk is deze dorpen te benutten en het open land te sparen²⁷. Ook Diniz heeft zich op de mate van integratie gericht en trekt vergelijkbare conclusies met het Engelse onderzoek. Ook hier geldt een sterke relatie op het gebied van

---

²⁶ Courtney, P. en A. Errington (2000), *The role of small towns in the local economy and some implications for development policy*, in: *Local economy*, Vol. 15, Nr. 4, 280–301.

²⁷ Diniz, F. (2004), *Non-farm businesses local economic integration level: the case of six Portuguese small and medium-sized Markettowns*, door ERSA.

werkgelegenheid, een minder sterke op het punt van verkoop, en een minimale op het gebied van aanschaf van input. Tenslotte geeft Diniz aan dat elk dorp gezien de specifieke kenmerken, specifieke aandacht vraagt.

1.3 Sociale cultuur in plattelandsdorpen

Uit bovenstaande kan de belangrijke rol voor plattelandsdorpen voor de ontwikkeling van de plattelandseconomie en vitaliteit onderstreept worden. Wat zegt de literatuur over de specifieke sociale verhoudingen die in deze dorpen leven?

'Sociale constructie'

In het laatste decennium van de vorige eeuw heeft zich binnen de Sociale Wetenschappen de 'cultural turn' voorgedaan. Deze heeft ook een plek gevonden binnen de plattelandsgeografie. Zo wordt de het platteland tegenwoordig niet alleen maar als een ruraal gebied gezien maar ook als een sociale constructie. Dit betekent in de woorden van Halfacree (1993):

"Words and concepts understood and used by people in everyday talk"

Om inzicht te krijgen in hoe mensen met een dorp en de mensen in een dorp omgaan, is deze beeldvorming van belang. Het ruimtelijk handelen door mensen wordt dus niet bepaald door zijn omgeving, maar door hun eigen perceptie van de werkelijkheid. Een sociale constructie is dan het collectieve beeld van de werkelijkheid gevormd door ervaringen, uitspraken, handelingen en emoties van individuen. Een onderdeel van de beeldvorming rondom dorpen is de gemeenschappelijkheid, gezelligheid en saamhorigheid²⁸. De bedoeling van deze paragraaf is om de specifieke relaties, verhoudingen en gebruiken van plattelandsdorpen onder de aandacht te brengen.

Groot (1974) geeft met zijn beschrijving van een plattelandskern al veel aan:

*'Een verzameling van individuen die voor een deel gewoonlijk in een concentratie van beperkte omvang, meestal voor een ander deel in verspreide bebouwing bijeen wonen, zich voor de voorzieningen in tenminste een deel van hun dagelijkse levensbehoeften niet naar andere plaatsen hoeven te begeven en gewoonlijk worden gekenmerkt door het feit dat het bijeen wonen heeft geleid tot een zeker bewustzijn van een eigen collectieve identiteit.'*²⁹

Hieruit volgt al dat een dorp als een sociale groep wordt gezien, voor een stad geldt dit minder. Met als gevolg dat het dorp specifieke relaties met zich

---

²⁸ Haartsen, T. (2001), In: *Rurale diversiteit en dynamiek*, p.91.

²⁹ Groot, J.P. (1974), *Het kleine dorp: overlevingskansen van en perspectieven voor dorpen en buurtschappen in Nederland*, p.19.

meebrengt. Vergelijkbaar met de specifieke relaties die spelen in een familiebedrijf ten opzichte van een niet-familiebedrijf. Ook daar geldt dat sommige banden en relaties complexer kunnen liggen dan in een standaard organisatie. In het geval van het dorp is er een meer omvattende relatie dan enkel medebewoners er wordt een bepaalde collectiviteit verondersteld.

De invloed van deze sociale cultuur heeft een direct lokaal economisch gevolg. Zo blijkt dat hoe langer mensen woonachtig zijn in een dorp en of mensen daarvoor in een ander gebied hebben gewoond mede bepalen waar men consumeert. Ofwel hoe langer men ergens woont des te geneigder men is lokaal inkopen te doen. En mensen die langere tijd ergens anders gewoond hebben zijn meer geneigd inkopen buiten de regio te doen. Deze manier van handelen komt door persoonlijke banden met de verkoper en behoefte aan het contact met andere lokale bewoners. Dit soort verbanden waar een duidelijke sociale relatie meespeelt in de overwegingen zijn typerend voor een plattelandsdorp³⁰.

Dit zijn zaken die hun oorsprong vinden in sociale interacties. Aan de hand van de begrippen *Gesellschaft* en *Gemeinschaft*, dorpsbinding en lokaal bewustzijn wordt geprobeerd inzicht te verschaffen in wat doorgaans als een 'dorpscultuur' wordt ervaren.

Gesellschaft en Gemeinschaft

Tönnies³¹ heeft onderzoek gedaan naar de sociale verschillen tussen urbane en rurale gebieden. Daarbij maakte hij onderscheid tussen de termen *Gemeinschaft* en *Gesellschaft*. Welke vertaald kunnen worden met respectievelijk 'Gemeenschap' en 'Maatschappij'.

Volgens hem kunnen de sociale relaties die hij bij 'Gemeenschap' indeelde gezien worden als relaties die bepaald worden door tradities en gevoelens die van een permanent karakter zijn. Deze hebben een sterke verbondenheid met plaatsen. Daarnaast kwalificeerde hij sociale relaties onder de noemer 'Maatschappij', welke meer met interesses te maken hebben, ingecalculeerd zijn en een onpersoonlijk karakter hebben. Tönnies gaf aan dat er aangenomen mag worden dat gemeenschapsrelaties overheersend zijn in rurale gebieden en maatschappij relaties overheersend zijn in een meer stedelijke omgeving. Uit deze indeling volgt een soort 'dorpsbinding' en 'lokaal bewustzijn' in dorpen³².

Dorpsbinding

---

³⁰ University of Gloucestershire (2005), *Economic linkages between small towns and surrounding rural areas in Scotland*.

³¹ Tönnies in: Walmsley, D.J. en G.J. Lewis (1993), *People & Environment, behavioural approaches in human geography*, p.222.

³² Graaf, P.J., de (2004), *Dorpen bedreigd*, p.14-15.

Met dorpsbinding wordt bedoeld dat mensen zich emotioneel verbonden voelen met de lokale samenleving. Zij identificeren zichzelf met het dorp. Interactie tussen dorpsbewoners (met betrekking tot het dorp) kan de emotionele verbondenheid met het dorp versterken. Het blijkt dat mensen die een sterke dorpsbinding voelen ook hun rurale levenssituatie positiever beoordelen en vaker gebruik maken van voorzieningen dan mensen met een zwakke binding. De verwachting is dan ook dat dorpsbinding in het belang van de lokale ondernemers is. En ondanks dat ook dorpen te maken hebben met een steeds kleiner interactiepatroon door individualisering en de andere reeds genoemde ontwikkelingen als de vestiging van nieuwkomers en het dalende aantal mensen dat nog in hetzelfde dorp woont en werkt, is de dorpsbinding over het algemeen nog sterk. Wel geeft Groot aan dat door de veranderende samenstelling van de plattelandsbevolking in de toekomst dorpsbinding in emotionele zin een kleinere rol zal gaan spelen³³.

Lokaal bewustzijn

Doordat de dorpsbinding steeds kleiner wordt probeert Groot (1989) de specifieke dorpsverhoudingen in een andere term te vangen. Hij spreekt tegenwoordig over 'lokaal bewustzijn'. Lokaal bewustzijn komt naar voren wanneer een dorp als gemeenschap zich afzet tegen de steeds groter wordende homogeniteit in de samenleving. Doordat veel plekken op elkaar beginnen te lijken en steeds meer het specifieke van de regio of plaats verliest ontstaat een behoefte om toch onderscheid te maken ten opzichte van andere dorpen of regio's. Men zoekt dan zaken in het dorp waarmee men zichzelf kan onderscheiden en identificeren ten opzichte van anderen. Het dorp wordt als zodanig een onderdeel van de identiteit van de persoon.

Dorpsbinding lijkt in die zin erg op lokaal bewustzijn, echter is de eerste meer gebaseerd op de traditionele sociale verhoudingen en geldt voor lokaal bewustzijn dat men juist op zoek gaat naar manieren om het specifieke/onderscheidende te behouden of weer terug te krijgen.

1.4 Rurale ondernemers

Hiervoor zagen we wat de literatuur zegt over wat typisch is aan de sociale interactie in een dorp. In deze paragraaf wordt besproken wat er specifiek is aan ondernemers in plattelandsdorpen. Het blijkt dat ondernemingen (met name kleine) een cruciale rol kunnen spelen bij het behouden en verbeteren van de economische en sociale vitaliteit op het platteland³⁴. Een voorbeeld van de verschillen die er bestaan wordt al genoemd door de hierboven aangehaalde

---

³³ Groot, J.P. (1989), In: *De achterkant van verstedelijkt Nederland*, p.111-113.

³⁴ Leeuwen, E.S., van (2004), *The embeddedness of small enterprises tot he rural local economy of small and medium sized towns*, p.3.

Schotse onderzoekers. Zij geven aan dat er in plattelandsdorpen veel meer onafhankelijke eigen ondernemingen bestaan³⁵.

Kenmerkend

Patterson en Anderson (2003) hebben uitgebreid onderzoek gedaan naar deze verschillen. Zij geven aan dat de politieke, economische en sociale ontwikkelingen in ruraal Europa zo snel gaan dat de economische structuur niet veel meer verschilt van de urbane. Reden te meer om je af te vragen waarin de ondernemingen dan nog verschillen wanneer je een scheiding maakt tussen rurale en urbane ondernemingen. Dit is tevens nuttig vanuit het gezichtspunt van de probleemstelling.

Ten eerste gaan de onderzoekers er van uit dat er een sectorale scheiding is tussen urbane en rurale gebieden. In Ruraal gebied worden eerder productiebedrijven verwacht terwijl in meer stedelijke regio's meer diensten gevestigd zullen zijn. Ook zijn ondernemingen op het platteland vaak kleiner dan de stedelijke tegenhanger. Er bestaat geen duidelijkheid over eigendoms- en leeftijdsverschillen tussen de verschillende organisaties. Ook is er geen eenduidig beeld van waar de werkgelegenheid het hardst groeit en waar de meest innovatieve organisaties gevestigd zijn.

Opvallend is dat er wordt verondersteld dat organisaties in de landelijke omgeving meer export-georiënteerd zijn. Dit komt doordat zij in een gebied gevestigd zijn met een beperkte afzetmogelijkheid en zodoende verder kijken om meer afzet te realiseren. Ook zijn deze ondernemingen vaker eigenaar van hun panden, dit is mogelijk doordat ze vaak op goedkopere grond staan. Dit geeft weer betere mogelijkheden om externe financiers te krijgen. Daarbij blijkt ook dat wanneer ze verhuizen dat vaak over een kleinere afstand gaat. Daarnaast geven plattelandsondernemers aan het moeilijker te vinden geschikt personeel te vinden en zijn trainingsfaciliteiten niet voldoende voor handen vergeleken met de situatie in de steden. Ook blijkt het aantal concurrenten vaak lager te zijn dan in een stedelijke omgeving.

Het onderzoek van Patterson en Anderson in Noord-Ierland vergeleek ondernemingen in ruraal en urbaan gebied met elkaar. Uitgaande van dezelfde sector, leeftijd, eigendom en grootte. Opvallende uitkomst was dat stedelijk gevestigde ondernemers een strategie voerden op basis van reputatie van de onderneming, de beter bereikbare plattelandsondernemers hanteren veelal een innovatiegeoriënteerde export strategie en de meer afgelegen plattelandsondernemers volgen een kostengeoriënteerde exportstrategie.

---

³⁵ University of Gloucestershire (2005), *Economic linkages between small towns and surrounding rural areas in Scotland*.

Naar verwachting bleken transportkosten de concurrentiekracht van de plattelandsondernemers aan te tasten (zowel input, als output hebben hogere transactiekosten). Hier uit volgt dat zij beter zouden kunnen concurreren wanneer er verbeteringen in de infrastructuur gerealiseerd zouden worden. Echter zou dit wellicht ook de concurrentie in het rurale gebied kunnen versterken doordat concurrenten ook makkelijker hier zouden kunnen vestigen of hun producten afzetten. Over het geheel gezien zou dit echter een positieve ontwikkeling betekenen voor de economische ontwikkeling van de regio³⁶.

1.5 Locatiekeuze

De vorige paragraaf gaf inzicht in de specifieke kenmerken van ruraal gevestigde ondernemers. Hieruit en uit het verdere voorgaande is duidelijk geworden dat er specifieke aspecten spelen in een landelijke omgeving. Dat er daardoor andere wetten gelden voor locatiekeuze rechtvaardigt ook de keuze voor een specifieke blik op de literatuur op dit gebied.

Voor geheel Nederland geldt dat bijna 90% van de mensen werkt in bedrijven met minder dan 10 werknemers. Van Leeuwen (2004) geeft aan dat doordat grotere kantoren vaker in stedelijke regio's gevestigd zijn dat dit percentage in de landelijke gebieden waarschijnlijk nog hoger ligt. Het zijn in Nederland met name kleine ondernemingen die zich op het platteland vestigen. De verwachting is dat de meeste van de nieuwe banen in de landelijke omgeving in nieuwe en kleine ondernemingen te vinden zullen zijn. Niet alleen in toerisme maar ook de lichtere industrie zal werkgelegenheid verschaffen³⁷. De laatste behoort tot de sectoren waar de aandacht van dit onderzoek naar uit gaat.

Zachte locatiefactoren

Welke benadering moet gekozen worden bij het analyseren van waarom de ondernemingen ergens zijn gevestigd? Gezien de grote invloed van de persoonlijkheid van de ondernemer (vaak eigenaar) in kleine ondernemingen en het belang van sociale relaties in een dorp worden hier de zogenaamde 'zachte' locatiefactoren gebruikt (Behaviourale locatietheorie).

Dit zijn factoren waar rekening mee wordt gehouden bij de vestigingsplaatskeuze vanuit het 'satisficer' opzicht. Hiermee wordt bedoeld dat locatiekeuze niet alleen gaat om zaken als kostenbesparing en winstverhoging (harde factoren, 'optimizer'), maar ook om meer emotionele

---

³⁶ Patterson, Z., D. Anderson (2003), *What is really different about rural and urban firms?* In: Journal of rural studies.

³⁷ Leeuwen, E.S., van (2004), *The embeddedness of small enterprises tot he rural local economy of small and medium sized towns*, p.3.

zaken. De persoonlijkheid en de persoonlijke situatie van de ondernemer spelen een grote rol in het beslissingsproces. Uit een onderzoek van beginnende ondernemers in Québec (Canada) bleek dat 65% van de ondernemers die zich vestigde in een Rurale omgeving dit deed vanwege "persoonlijke voorkeuren". Deze voorkeur werd genoemd voor de kostenreductie (22%) en de beschikbaarheid van een locatie (13%)³⁸. Van Noort geeft aan dat ondernemers steeds vaker op basis van zachte factoren een locatiekeuze maken.

Padafhankelijkheidstheorie

Gezien het feit dat ondernemers op het platteland hier vaak al langere tijd gevestigd zijn is ook de Padafhankelijkheidstheorie een goed uitgangspunt voor begrip van de locatiekeuze op het platteland.

Hierbij gaat het om gebeurtenissen uit het verleden die meewegen in de locatiekeuze overwegingen. Deze visie wordt ondersteund door het feit dat jonge bedrijven makkelijker verhuizen dan oudere, die meer verweven zijn met de omgeving. Zo kunnen in dorpen ondernemers gevestigd zijn die in vroeger jaren een goede plek aan de rand van het dorp hadden, maar nu beperkt worden in hun ontwikkeling doordat het dorp het bedrijf heeft ingesloten³⁹. Voor ondernemingen die al langere tijd op één plek gevestigd zijn geldt dat de gepercipieerde betrouwbaarheid en verantwoordelijkheid hoger liggen, gezamenlijk met een gevoel van traditie, oorspronkelijkheid en de herkenbaarheid voor klanten zorgt dit voor een zeer lage verhuisgeneigdheid⁴⁰.

1.6 Waarom een bedrijventerrein?

In de vorige paragraaf werd gekeken naar locatietheorieën, die geassocieerd kunnen worden met de specifieke situatie van de landelijke omgeving. Wat vermeldt de literatuur over de motivatie van ondernemers voor vestiging op een bedrijventerrein?

Vestigingsplaatsfactoren

In onderstaande tabel (Figuur 2) is zichtbaar waar ondernemers uit verschillende sectoren, volgens een onderzoek uit 1998, waarde aan hechten bij de keuze voor een vestigingslocatie. Bij deze tabel moet aangetekend worden dat op dit gebied verschillende onderzoeken zijn geweest en er geen consistente uitkomst is. Wel geeft onderstaande een indicatie van de aspecten waar waarde aan gehecht wordt. Opvallend is de grote waarde die gehecht wordt aan de mogelijkheid tot parkeren en laden en lossen.

---

³⁸ Joyal, A. (1997), In: *Rural employment, an international perspective*, p.260.

³⁹ Kramer, H. (2005), *Ondernemingen op het Drentse platteland*, p.15-16.

⁴⁰ Brouwer, A.E. (2005), *Old firms in the Netherlands*, p.214.

	INDUSTRIE	HANDEL	VERKEER & VERVOER	DIENSTEN
1	Bereikbaarheid	Bereikbaarheid	Bereikbaarheid	Parkeren
2	Laden & Lossen	Laden & Lossen	Parkeren	Bereikbaarheid
3	Parkeren	Parkeren	Laden & Lossen	Personeel
4	Personeel	Gebouw	Telecom voorzieningen	Gebouw
5	Gebouw	Telecom voorzieningen	Personeel	Telecom voorzieningen
6	Telecom voorzieningen	Personeel	Gebouw	Representativiteit omgeving
7	Huur/Grondprijs	Huur/Grondprijs	Huur/Grondprijs	Bereikbaarheid OV
8	Uitbreidingsmogelijkheden	Representativiteit omgeving	Representativiteit omgeving	Huur/Grondprijs
9	Representativiteit omgeving	Uitbreidingsmogelijkheden	Telecom Diensten	Landschappelijke kwaliteit omgeving
10	Bereikbaarheid OV	Bereikbaarheid OV	Uitbreidingsmogelijkheden	Uitbreidingsmogelijkheden

Figuur 2) Vestigingseisen per sector⁴¹.

Keuze voor een bedrijventerrein

Door Van Steen is onderzoek gedaan naar de motivatie van ondernemers om te kiezen voor een bedrijventerrein. Hieruit blijkt dat 55% van de bedrijven gevestigd is op een bedrijventerrein. 39,5 % van de bedrijven die meededen aan het onderzoek en nu nog gevestigd zijn op andere locaties dan een bedrijventerrein gaf aan dat ze bij een nieuwe start voor een bedrijventerrein zouden kiezen. Tenslotte blijkt dat met name 'volwassen' bedrijven een plek op een bedrijven-terrein ambiëren. De motivatie voor de keuze voor de huidige locatie (bedrijventerrein of andere locatie) is in figuur 3 zichtbaar⁴².

MOTIEF VOOR HUIDIGE LOCATIE	BEDRIJVENTERREIN %	ANDERE LOCATIE %
Toekomstige mogelijkheid tot uitbreiding	68.3	50.2
Groot pand	29.3	29.4
Representatief pand	47.5	55.6
Aan- en afvoer mogelijkheden van goederen	45.6	19.0
Bereikbaarheid per auto	46.3	40.9
Parkeermogelijkheden	47.3	46.2
Bereikbaarheid per OV	11.8	24.7
Geschikt arbeidsaanbod	8.3	2.5
Kwaliteit van de woonomgeving	7.3	7.9
Ligging t.o.v. leveranciers	11.4	5.7

⁴¹ Ministerie van Economische zaken (1998), *Vestigingsplaatsfactoren: Belang, Waardering en Knelpunten*.

⁴² Steen, van, P.J.M. (1995), *Ondernemen op en buiten bedrijventerreinen, een blik op het bedrijventerrein als vestigings- en investeringslocatie*, p.28.

Ligging t.o.v. afnemers	18.7	20.8
Subsidiemogelijkheden	7.7	1.8

Figuur 3 Redenen voor vestiging op huidige locatie. Mogelijkheden tot uitbreiding en mogelijkheden voor aan- en afvoer veel vaker redenen zijn om voor een bedrijventerrein te kiezen.

Friesland

Sijtsma e.a. (2002) geven naar aanleiding van een onderzoek met betrekking tot de bedrijventerreinenuitgifte op het Friese platteland aan dat de belangrijkste reden voor ondernemers in Friesland om te verhuizen het accommoderen van de groei is. Bereikbaarheid en ligging blijken ook hier een kleine rol te spelen. Opvallend met betrekking tot de verhuizingen op het platteland is dat privé redenen sterker aanwezig zijn. Daarnaast bleek dat de ondernemers hun nieuwe pand wel als een grotere vooruitgang zagen dan de nieuwe plaats van vestiging⁴³.

1.7 Conclusie

Uit bovenstaande is zichtbaar geworden dat de laatste decennia grote veranderingen hebben plaats gevonden op het platteland. Naast de ruimtelijke indeling is ook de beleving aan verandering onderhevig gebleken. Wel blijft, ondanks de toegenomen diversiteit (actoren en economische orde), waardoor rurale regio's meer op stedelijke gebieden zijn gaan lijken, dat de uitgangspunten voor het platteland nog steeds uitzonderlijk zijn. Hiermee wordt bevestigd dat een onderzoek specifiek gericht op de situatie in plattelandskernen op zijn plek is. Dit komt onder andere door de specifieke dorpscultuur, de 'eigen' kenmerken van ondernemers en de door landbouw gedomineerde achtergrond.

Dit betekent voor het vervolgonderzoek dat er rekening dient te worden gehouden met de genoemde specifieke dorpscultuur en de sociale band die een ondernemer voelt met het dorp. Interessant is te achterhalen hoe belangrijk dit is geweest in zijn vestigingskeuze. Daarnaast blijkt de belangrijke rol van de ondernemers voor de vitaliteit van het gehele platteland. In dit opzicht is het zaak de ontwikkelingen (groei) van een bedrijf te volgen en deze te relateren aan de keuze voor een bedrijventerrein.

Tenslotte dient vermeld te worden dat generaliseren op basis van de verschillende Europese onderzoeken moeilijk is. Verschillende ontwikkelingen staan onder invloed van allerlei per land verschillende omstandigheden welke zorgen voor diverse uitgangspunten. Om die reden is een ontwikkeling niet

---

⁴³ Sijsma, F.J., e.a. (2002), *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, p.X-XI.

altijd te plaatsen naar de Nederlandse situatie. Wel geeft het bovenstaande meer inzicht in wat er speelt en mogelijk is.

In het volgende hoofdstuk wordt gekeken hoe de drie Noordelijke provincies, Groningen, Friesland en Drenthe met hun platteland en dan in het bijzonder met hun bedrijfsvestiging in kleine dorpen omgaan.

2

Recente ontwikkelingen & huidig beleid

Dit onderzoek concentreert zich op de drie noordelijke provincies, Groningen, Friesland en Drenthe. De vraag waar dit hoofdstuk om draait is: *Hoe zien het huidige overheidsbeleid en de recente ontwikkelingen er uit?* De informatie hiervoor komt uit de Provinciale ontwikkelingsplannen en gesprekken met de provinciale beleidsmakers.

2.1 De positie van het Noorden

In onderstaande tabellen wordt de relatieve rol met betrekking tot de uitgifte van bedrijventerreinen van de 3 Noordelijke provincies in beeld gebracht.

In figuur 4 valt de relatief grote uitgifte van Friesland de afgelopen jaren op.

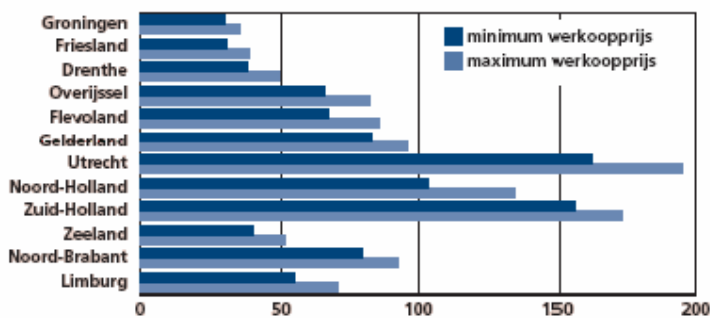
Uit figuur 5 (volgende pagina) kan opgemaakt worden dat de drie noordelijke provincies goedkope vestigingsplaatsen zijn.

	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	'01	'02	10-jarig gem. 1993-2002
Groningen	38	28	54	45	88	78	81	68	46	40	56,6
Friesland	64	57	88	92	96	104	153	129	81	64	92,8
Drenthe	34	37	59	73	75	50	63	61	47	46	54,5
Overijssel	95	89	103	111	111	134	133	110	116	103	110,5
Flevoland	46	40	66	64	77	91	89	50	70	51	64,4
Gelderland	106	84	112	127	175	167	173	120	105	73	124,2
Utrecht	26	45	37	50	65	50	25	52	21	21	39,2
Noord-Holland	60	70	100	88	103	99	117	103	31	47	81,8
Zuid-Holland	106	96	99	130	177	181	158	115	101	66	122,9
Zeeland	25	20	17	19	32	27	40	32	18	37	26,7
Noord-Brabant	149	201	240	278	294	252	288	263	125	101	219,1
Limburg	103	78	120	128	119	123	98	117	133	77	109,6

Figuur 4) Uitgifte bedrijventerreinen per provincie, excl. zeehavens.

(Bron: Vastgoedmarkt, Februari, 2004, p.59)

Uit verder onderzoek is gebleken dat Groningen in 2004 de provincie met de grootste planvoorraad (31%, planvoorraad gerelateerd aan bruto areaal) was. Dit betekent relatief grote uitbreidingsplannen vergeleken met een

Figuur 5) Gemiddelde verkoopprijs per provincie.

(Bron: Vastgoedmarkt, Februari, 2004, p.59)

Nederlands gemiddelde van 16%. Tweederde van deze plannen in Groningen heeft de bestemming haventerreinen. Ook de plannen van Drenthe en Friesland (23% en 22%) zijn ambitieus. Uit deze grote groei in het Noorden kan men concluderen dat het zwaartepunt van de terreinuitgifte in de toekomst kan verschuiven richting het noorden⁴⁴.

2.2 Groningen

Recente ontwikkelingen

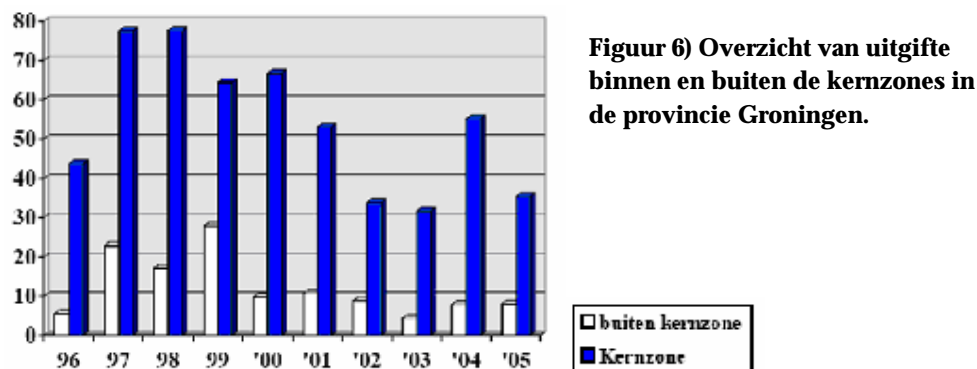
De hiervoor genoemde landelijke schets geeft een beeld van de relatieve situatie per provincie, een grof beeld van de uitgifte van bedrijventerreinen. Vanaf hier wordt een beeld van de situatie op het platteland, buiten de economische kernzones, gegeven. De economische kernzones zijn gebieden waar een bundeling van stuwende werkgelegenheid en woningbouw plaats vindt. Dit in tegenstelling tot de landelijke dorpen.

In onderstaande grafiek wordt zichtbaar hoeveel hectare bedrijventerrein de provincie de afgelopen jaren heeft uitgegeven. Weergegeven is het aantal hectares (ha.) uitgegeven in de provincie Groningen in de kernzone (blauw) en daarbuiten (wit). Het is duidelijk dat buiten de kernzone slechts een klein deel van het totale aantal hectares wordt uitgegeven (gemiddeld 18%, 55 ha.)⁴⁵.

Met het aantal hectares buiten de economische kernzones is er nog niet een correct beeld ontstaan van de situatie in de plattelandsdorpen, zoals binnen dit onderzoek gedefinieerd.

⁴⁴ Hermans, W. (2004), *Uitgifte bedrijventerreinen in 2002 fors gedaald*, In: Vastgoedmarkt, p.59.

⁴⁵ Provincie Groningen (2006), *Monitor Bedrijventerreinen*, p.4.

Figuur 6) Overzicht van uitgifte binnen en buiten de kernzones in de provincie Groningen.

De landelijke kleinere dorpen met een bedrijventerrein in de provincie Groningen zijn onder andere: Leens (1859 inwoners per 1-1-2006), Baflo (1855), Spijk (1261), De Wilp (1624), Zevenhuizen (2843), Zoutkamp (1218), Lauwersoog (141), Roodeschool (1300), Ten Boer (4600), Middelstum (2419), Holwierde (1567), Grootegast (3458) Grijpskerk (2800) en Wehe-den-Hoorn (858)⁴⁶.

De dorpen waar de laatste 10 jaar nog terreintjes ontwikkeld zijn bevinden zich in Zevenhuizen, Opende, Grootegast, Kruisweg en Leens.

Plannen

Op het moment is volgens de Monitor bedrijventerreinen (2006), 91% van de terreinen in Groningen gelegen in de kernzonegemeenten. De bedoeling is dat dit omhoog gaat naar 96%. Een duidelijke concentratie dus. Dit wordt gerealiseerd door 350 ha. uitbreiding in kernzone gemeenten. Daarnaast is slechts voor 16 ha. aan plannen te noteren in gemeenten die niet tot de kernzone behoren (monitor Bedrijventerreinen).

Met betrekking tot de planning van nieuwe of uitbreiding van oude bedrijventerreinen in de landelijke dorpen geeft het Provinciaal Omgevingsplan (POP) aan dat dit alleen mogelijk is voor bestaande lokale bedrijven. Waarbij men uitgaat van de behoefte van deze lokale bedrijven. Vanuit de overheid geldt dus geen actief ontwikkelingsbeleid. Daarbij benadrukt de provincie dat aard, schaal en omvang van de terreinen aangepast moeten zijn aan de lokale omstandigheden en een relatie dienen te hebben met de beeldkwaliteit van de dorpen. Nieuwe kleine bedrijven (buiten de landbouw) mogen zich alleen buiten bedrijventerreinen vestigen in oude waardevolle panden (oude boerderijen). Waarbij instandhouding van de panden uitgangspunt is. Uitbreiding van niet agrarische bedrijven in het

⁴⁶ Provincie Groningen (2006), *Provinciaal Omgevingsplan (POP 2)*, kaarten en websites gemeenten.

landelijk gebied is niet toegestaan, een bedrijventerrein verdient dan de voorkeur⁴⁷.

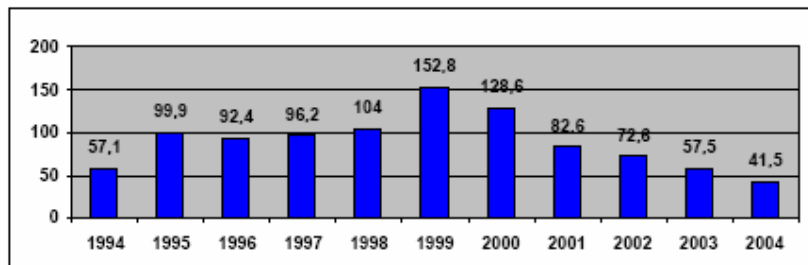
Het beleid waarbij alleen bestaande lokale bedrijven zich mogen vestigen op de bedrijventerreinen kan licht genuanceerd worden. Met de term 'lokaal' wordt geen harde regel gesteld. Volgens de heer Friskus (Senior beleidsmedewerker Ruimtelijke plannen, Provincie Groningen) wordt er met name gekeken naar omvang en afzetgebied, waarbij de afkomst wel meetelt. Er geldt hier dus zeker interpretatievrijheid, aldus de heer Friskus.

Hetzelfde geldt voor wanneer er een pand op een bedrijventerrein vrij komt. Dan is het hoofdcriterium dat het bedrijf past bij de bestemming die op de locatie ligt. Aard en omvang zijn belangrijker dan waar het bedrijf vandaan komt. Wat betreft uitbreiding ligt de verantwoordelijkheid in eerste instantie bij de gemeentes. Volgens Friskus groeien echter niet veel van deze bedrijven zo ver dat ze verplaatst moeten worden naar meer stedelijke regio's. De dynamiek is niet zo groot dat er een stroom plaats vindt van bedrijven op dorpsterreinen naar grotere terreinen. Dit gebeurt wel incidenteel.

2.3 Friesland

Recente ontwikkelingen

Hiervoor bleek al dat Friesland zijn hectares bedrijventerrein de afgelopen jaren enorm heeft uitgebreid. Hieronder is dat ook nog eens in grafiekvorm te zien.

Figuur 7) De totale uitgifte van bedrijventerreinen (in ha) in Friesland⁴⁸.

De uitgifte van bedrijventerreinen bedroeg tussen 1994 en 2004 gemiddeld 94 hectare per jaar. Dat is bijna twee keer zo veel als in 1994 werd voorzien. Let wel: dit geldt voor de gehele provincie, voor de plattelandskernen geldt het volgende.

In 2002 is een onderzoek uitgevoerd naar bedrijventerreinenuitgifte op het Friese platteland. De aanleiding hiervoor was dat de provincie, ondanks beleid

---

⁴⁷ Provincie Groningen (2006), *Provinciaal Omgevingsplan (POP 2)*, p.26.

⁴⁸ Provincie Friesland (2006), *Gewijzigd ontwerp streekplan Fryslân*, p. 64.

dat terughoudendheid van uitgifte op het platteland nastreefde, relatief gezien de grootste uitgifte in deze plattelandskernen plaats vond. In absolute cijfers is de provincie er wel in geslaagd om bedrijven ruimtelijk te concentreren in de stedelijke centra (zie: figuur 8). Uit het onderzoek bleek dat de uitgifte op het platteland sterk geconcentreerd was (7 gemeenten gaven 65% van de terreinen uit op het platteland). Daarnaast werd aangetoond dat het beleid van de 'kernhiërarchie' wel enigszins werkte. Dit bleek uit het feit dat het aandeel bedrijven die zich op een terrein vestigen vanuit de eigen gemeente op het platteland het grootst is (73%, tegen stedelijke centra: 49%).

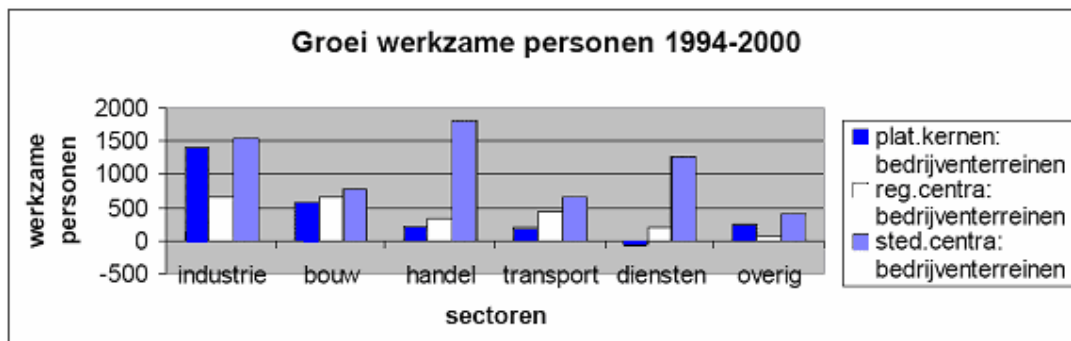
Uitgegeven bedrijventerreinen 1990-1999							
	Uitgegeven tot aan 1-1-90		Uitgegeven tot aan 1-1-00		Uitgifte 90-99		Groei 90-99
	abs (ha)	%	abs (ha)	%	abs (ha)	%	
Stedelijke centra	751,9	52%	1160	50%	408,1	47%	54%
Regionale centra	438,0	30%	698,7	30%	260,7	30%	60%
Plattelandskernen	258,8	18%	451,8	20%	193,0	22%	75%
Totaal Fryslân	1448,7	100%	2310,5	100%	861,8	100%	59%

Figuur 8) Bedrijventerreinuitgifte in Friesland 1990-1999.

Bron: IBIS, uit: Gedeputeerde staten van Fryslan, 2001a)

Een derde opvallende uitkomst was het verschil in uitgegeven kavelgrootte tussen de stedelijke centra en de plattelandskernen. Uitgiftes boven 1 hectare vinden vooral plaats bij stedelijke centra. Bij regionale centra gebeurt dit al minder en bij plattelandskernen bijna niet.

Tenslotte is een interessante uitkomst van het onderzoek, de verdeling van de werkgelegenheids groei per sector op bedrijventerreinen. De onderstaande tabel (Figuur 9) geeft aan dat vooral de industrie en de bouw (veel ruimte nodig) het goed doen op het platteland. De absolute omvang van de groei van deze sectoren is vergelijkbaar met die in stedelijke centra⁴⁹.

Figuur 9) Groei werkzame personen op bedrijventerreinen naar type kern.

Een aantal landelijke kleine dorpen met een recent (sinds 2000) ontwikkeld bedrijventerrein zijn: Aldtsjerk (703 inwoners op 1-1-2005), Arum (1046),

⁴⁹ Sijtsma, F.J., e.a. (2002), *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, p.VII-X.

Bakhuizen (1026), Langweer (985), Marssum (1173), Menaldum (2670), Noardburgum (2362), en Tijnje (1477)⁵⁰.

Plannen

Uit het hiervoor genoemde onderzoek met betrekking tot de uitgifte van bedrijventerreinen in Friesland kwam naar voren dat in verschillende plaatsen het gemeentelijk beleid er sterk op gericht was om bedrijven en werkgelegenheid binnen hun gemeentegrenzen te houden. Het goed functioneren van regionale centra vraagt gemeenten echter over die grenzen heen te denken⁵¹. Het huidige beleid schrijft hiertoe het volgende voor.

De provincie Friesland geeft voor de toekomst aan vestigingsmogelijkheden te onderscheiden naar *typen* kernen, waarbij de provincie vooral verantwoordelijk is en vestigingsmogelijkheden *binnen* kernen, waarbij de gemeenten het voor het zeggen hebben.

De provincie schrijft verder voor dat wanneer er lokale ruimtebehoefte bestaat, hier in eerste instantie in kan worden voorzien door binnen het bestaande bebouwde gebied te zoeken naar mogelijkheden voor functieveranderingen, het intensiveren of het combineren van functies. Dus eerst zoeken binnen reeds bebouwde gebieden alvorens nieuw te ontwikkelen. Aan de rand van dorpskernen is slechts ruimte beschikbaar wanneer het totale ruimtebeslag (ook op lange termijn) beperkt blijft en in verhouding tot de schaal van het dorp. Men moet rekening houden met 'beeldkwaliteit en landschappelijke inpassing'. Daarnaast moet aan milieuriichtlijnen worden voldaan en dienen er geen infrastructurele aanpassingen nodig te zijn.

Met betrekking tot het landelijk gebied staat de provincie Friesland open voor (lichte) uitbreiding van reeds gevestigde bedrijven. Strikte regels met betrekking tot een goede beeldkwaliteit en een zorgvuldige landschappelijke inpassing van bedrijvenlocaties gelden in het bijzonder in historisch, landschappelijk of stedenbouwkundig waardevolle gebieden⁵².

De heer Kleijns (Beleidsmedewerker ruimtelijke ontwikkeling) van de provincie Friesland geeft aan dat nadrukkelijk wel wordt geprobeerd om lokale (uit het dorp afkomstig) ondernemers op de bedrijventerreinen te laten vestigen. Een bordje "te koop" voor een lege, vrije kavel is niet de bedoeling. Daar komt bij dat er voor dergelijke terreinen getracht wordt nooit meer te ontwikkelen dan er aangevraagd wordt. Dat er ondanks dat soms toch langere tijd een kavel leeg blijft kan komen doordat om diverse redenen de aanvraag weer wordt ingetrokken. Wanneer een pand vrij komt (door bijvoorbeeld faillissement) tracht men wel in eerste instantie lokale of uit de gemeente

---

⁵⁰ Provincie Fryslân, F. Kleijns.

⁵¹ Sijtsma, F.J., e.a. (2002), *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, p.IX.

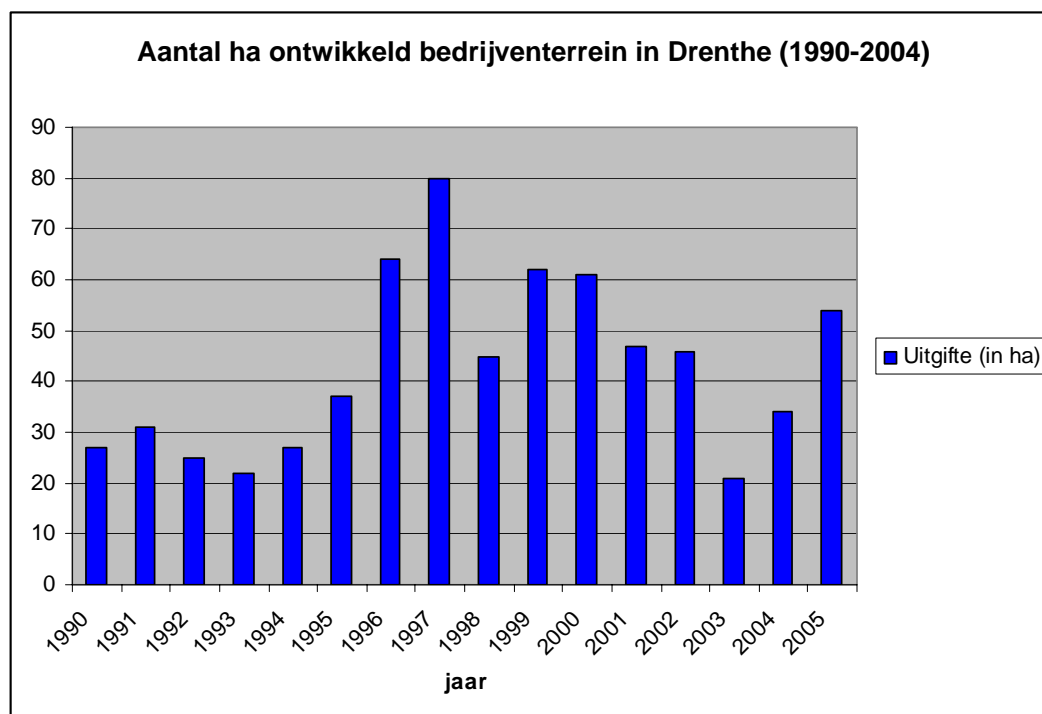
⁵² Provincie Friesland (2006), *Gewijzigd ontwerp streekplan Fryslân*, p.70-73.

afkomstige ondernemers te interesseren. Maatwerk geldt als norm voor dergelijke specifieke situaties, aldus de heer Kleijsen.

2.4 Drenthe

Recente ontwikkelingen

Sinds 1995 vond er een sterke toename van de uitgifte van bedrijventerreinen in Drenthe plaats. Aan deze stijging kwam een eind aan het einde van de jaren '90, met een minimale uitgifte in 2003. De laatste jaren vind er weer een stijging van de uitgifte plaats. (zie: Figuur 10)⁵³.

Figuur 10) Uitgifte bedrijventerreinen in Drenthe 1990-2005 (eigen bewerking).

Tien procent van de bedrijven die zich vestigden op bedrijventerreinen werd bevolkt door bedrijven van buiten Drenthe, waarvan de meeste uit omliggende provincies kwam. De vestiging vanuit andere landsdelen werd vaak ondernomen vanwege de beperkte beschikbare ruimte op de oude vestigingsplaats.

---

⁵³ Provincie Drenthe (2002), *10 jaar bedrijvenmonitoring in de provincie Drenthe*, p.8.

De stijging van het aantal uitgegeven ha's in de tweede helft van de jaren '90 heeft zich met name afgespeeld in de kernzone's, waar een verdubbeling van de uitgifte heeft plaats gevonden. In het landelijk gebied was deze stijging, ondanks het restrictief beleid, ook nog 25%. Daarmee is het aandeel van het landelijk gebied in de totale hoeveelheid bedrijventerreinen teruggedrongen van 14% tot 8%⁵⁴.

Dorpen in Drenthe met bedrijventerreinen zijn onder andere: Tweede Exloërmond (2383 inwoners per 1-1-2005), Hooghalen (905), Gasselternijveen (1891), Sleen (2259), Zwartemeer (3086), Dwingeloo (2390), Peize (4316), Ruinerwold (2403) Rogat (124), Dalen (3509) en Nieuw Balinge (804), Dieverbrug (270)⁵⁵.

Hiervan zijn de bedrijventerreinen of (onderdelen daarvan) in Tweede Exloërmond, Nieuw Balinge, Dieverbrug, Ruinerwold en Rogat recent ontwikkeld (laatste 10 jaar).

Plannen

De verwachting is dat de hiervoor genoemde explosieve stijging van het gevraagde aantal ha's bedrijventerrein voor de toekomst geen acuut probleem oplevert. Het aanbod is in ieder geval tot 2010 toereikend, zo is de verwachting. In het landelijk gebied verwacht men eerder tegen capaciteitsproblemen aan te lopen. Daar wordt een totale netto-behoefte van 55 ha geraamd tot 2015, tot 2015 schat men de totale vraag op 75 ha.

De provincie Drenthe geeft aan dat het waarde hecht aan de mogelijkheid tot goede vestiging in het landelijk gebied en zijn dorpskernen, dit om de vitaliteit te bevorderen. De provincie wil hier aan meewerken, mits de terreinen bedoeld zijn voor lokale kleinschalige bedrijvigheid en de locatie ruimtelijk goed ingepast wordt. Ofwel de bebouwing dient te passen bij de maat en schaal van de omgeving.

Het uitgangspunt daarbij is dat de landelijke gemeenten alleen terreinen mogen ontwikkelen voor de invulling van de lokale vraag, wat niet betekent dat elke kern in zijn eigen behoefte moet kunnen voorzien. Echter, gemeenten lopen hier tegen problemen aan. De huidige beschikbare ruimte volgens het POP is niet voldoende voor de eigen lokale vraag⁵⁶.

De heer Haverkate (Beleidsmedewerker Economie, provincie Drenthe) geeft aan dat de plannen zoals die in de hiervoor genoemde publicaties zijn vermeld met name intenties zijn. Harde criteria zijn moeilijk te hanteren met betrekking

---

⁵⁴ Provincie Drenthe (2002), *Bedrijventerreinen tot 2015*, p.26.

⁵⁵ IBIS Bedrijvenlocaties en websites gemeenten.

⁵⁶ Provincie Drenthe (2002), *Bedrijventerreinen tot 2015*, p.33.

tot 'lokale' ondernemers. Het is de bedoeling om niet te veel 'stuwende' (helpt van de omzet buiten de regio) werkgelegenheid op deze terreinen te laten vestigen, maar zo veel mogelijk organisaties met medewerkers uit de regio. Ook geeft hij aan dat er slechts uitgegeven mag worden op het moment dat er aanvraag is.

Tenslotte geeft de provincie aan, bedrijven die doorgaans in kernen of op bedrijventerreinen zijn gevestigd niet in het landelijk gebied te accepteren wanneer zij geen functionele binding hebben met het buitengebied⁵⁷.

2.5 Conclusie

Het is duidelijk geworden dat in het Noorden intensief in bedrijventerreinen geïnvesteerd wordt. Voor Groningen geldt dat dit met name in de economische kernzones gebeurt en de provincie geeft voor de toekomst aan heel erg zuinig met de landelijke omgeving om te willen gaan. De provincie lijkt hier sterk op toe te zien.

Voor Friesland valt op dat zij meer zeggenschap bij de gemeenten leggen en niet geheel onwelwillend tegenover bedrijventerreinen bij dorpskernen staan. De ontwikkeling in de provincie is het afgelopen decennium extreem groot geweest, waarbij het platteland zelfs relatief de sterkste ontwikkeling heeft doorgemaakt.

Drenthe heeft sinds halverwege de jaren '90 ook een explosieve groei van het aantal bedrijventerreinen doorgemaakt, waarbij ook de relatieve rol van het landelijk gebied is verkleind. Wel loopt men in het landelijk gebied nu tegen een capaciteitsprobleem aan.

Alle drie de provincies geven aan dat de plannen met betrekking tot het vestigen van enkel 'lokale' bedrijvigheid moeilijk te realiseren zijn. Er spelen veel lokale belangen die verschillen per gemeente. De enige echte strikte randvoorwaarde is de bestemming die op het pand rust. Daarnaast mag er niet meer uitgegeven mag worden dan aangevraagd is. Echter zijn er situaties denkbaar waardoor de ondernemer zijn aanvraag in een later stadium weer intrekt, of dat er al rekening wordt gehouden met een verwachte uitbreiding van bedrijven, waardoor er toch lege kavels kunnen blijven liggen.

Tenslotte is het opvallend dat alledrie provincies ondanks een restrictief beleid nog steeds uitbreidingen op het platteland laten zien. Hoewel voor de provincie Groningen de uitbreidingen op het platteland wel minimaal zijn. Voor het vervolg van het onderzoek is het zaak de kleine dorpen te selecteren die recentelijk een bedrijventerrein hebben aangelegd.

---

⁵⁷ Provincie Drenthe (2004), Provinciaal Omgevingsplan (POP), p.162.

3

Onderzoeksresultaten

In het vorige hoofdstuk is inzicht verkregen in de recente ontwikkelingen en de plannen voor de toekomst van de drie provincies. In dit hoofdstuk worden de onderzoeksresultaten, naar aanleiding van de vragenlijst (zie bijlage 1) die bij de ondernemers in deze provincies is afgenomen, besproken.

3.1 Dataverzameling

In de provincie Groningen is de vragenlijst afgenomen bij ondernemers op bedrijventerreintjes in de dorpen Kruisweg, Leens, Opende en Zevenhuizen. Dit zijn volgens de provincie Groningen en de gemeenten de enige dorpen in de provincie die aan de gestelde criteria voldoen. In Friesland zijn de dorpen Aldtsjerk, Noardburgum, Marssum, Menaldum en Tijnje bezocht. De provincie Friesland viel op door het feit dat zij vergeleken met de andere 2 provincies meer kernen met recent aangelegde bedrijventerreinen heeft. Hier is een selectie gemaakt op basis van het aantal reeds uitgegeven hectares (aanwezigheid van ondernemers) en bereikbaarheid van de terreinen (Ameland en Vlieland vielen zodoende af). In Drenthe werd de vragenlijst afgenomen in Tweede Exloërmond, Nieuw-Balinge, Dieverbrug, Ruinerwold en Rogat. Uit gegevens van provincie en gemeenten bleken dit de enige terreinen die zijn uitgegeven sinds 2000. Al deze dorpen hebben minder dan 3000 inwoners en beschikken over minstens ten dele recent ontwikkelde bedrijventerreinen. Een luchtfoto van alle dorpen met de bedrijventerreinen daarop aangegeven is te vinden in bijlage 2.

Na de selectie van de bedrijventerreinen is er een bezoek gebracht aan de ondernemers ter plaatse, om zodoende de vragenlijst persoonlijk af te kunnen

nemen. Dit is gedaan om een zo hoog mogelijke respons te realiseren. Samen met de ondernemer werd de vragenlijst besproken zodat verduidelijking van de vragen mogelijk was, wanneer nodig. Deze gesprekken duurden ongeveer 10 minuten. In totaal zijn 33 vragenlijsten afgenomen, waarvan 7 in de provincie Groningen, 13 in Drenthe en 13 in Friesland. Op deze terreinen waren gezamenlijk ongeveer 75 bedrijven gevestigd. Ongeveer 44% van de ondernemers is dus geïnterviewd. De belangrijkste reden die er voor zorgde dat niet bij alle ondernemers een vragenlijst kon worden afgenomen is de afwezigheid van besluitvormers met betrekking tot de locatie(keuze). Er is vaak sprake van ondernemers die slechts een werkplaats/loods op het bedrijventerrein hebben en dagelijks op locatie werk uitvoeren zoals schilders en installateurs. Ook gebeurt het dat de ondernemingen beperkte werktijden hebben en er daardoor niemand aanwezig was. Daarnaast is er af en toe bewust gekozen voor het niet benaderen van een onderneming omdat deze al erg lang op het terrein gevestigd was en daarom niet binnen het onderzoekskader paste. Ten slotte werd er sporadisch een interview geweigerd. Hierna worden de resultaten van de vragenlijst besproken en wordt op de deelvragen ingegaan.

3.2 Werkgelegenheid

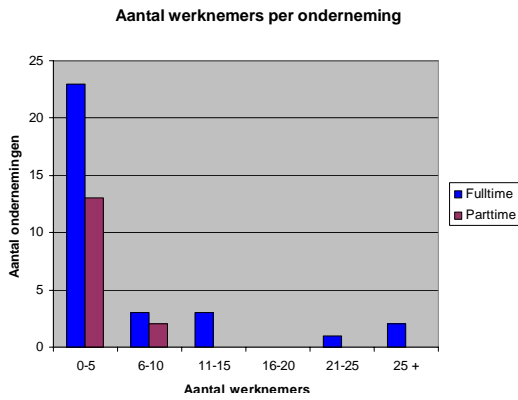
Eerst wordt gekeken naar wat de uitkomsten zijn van de vragenlijst met betrekking tot de deelvraag: *‘Wat dragen de bedrijven bij aan de lokale werkgelegenheid?’*.

Werkgelegenheid per onderneming

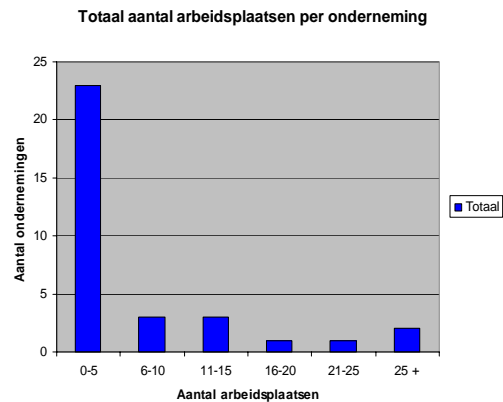
In het theoretisch kader is al aangegeven dat de werkloosheid op het platteland doorgaans lager ligt dan het landelijk gemiddelde. Wat is de bijdrage van de lokale ondernemers op bedrijventerreinen aan deze werkgelegenheid?

Gemiddeld werkte er bij de onderzochte groep ondernemers 6 fulltimers en 1 parttimer, inclusief de ondernemers zelf. Slechts 1 ondernemer gaf aan zelf parttimer te zijn. Het gemiddeld aantal medewerkers is door de bijdrage van één onderneming, *“Grafische industrie De Marne”*, wel met ruim 1 fulltimer (van 5 naar 6) gestegen. Dit is een relatief grote onderneming die al 90 jaar in Leens gevestigd is en al ongeveer 18 jaar op het huidige bedrijventerrein. Zij zijn in het onderzoek opgenomen vanwege de uitbreiding die zij recentelijk hebben gedaan op een aparte kavel op het zelfde bedrijventerrein. De verdeling van het aantal werknemers (Figuur 11) en het totaal aantal arbeidsplaatsen* (Figuur 12) ziet er als volgt uit:

*Met ‘arbeidsplaats’ wordt hier het aantal mensen bedoeld met een fulltime dan wel parttime baan.

Figuur 11) Overzicht van de ondernemingen en het aantal fulltimers en parttimers.

Figuur 12) Overzicht van de ondernemingen en het totaal aantal arbeidsplaatsen.

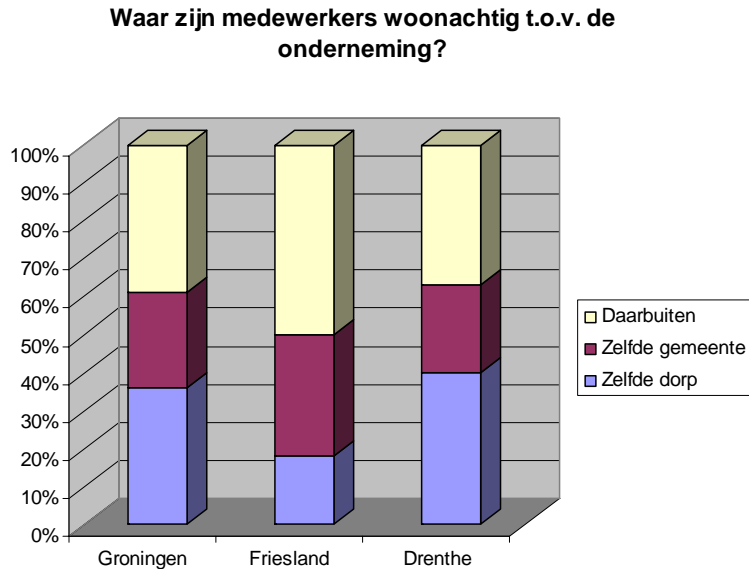
Uit deze figuren wordt het grote aandeel kleine ondernemers duidelijk. 21% van alle ondervraagde ondernemers heeft zelfs géén werknemers. Daar tegenover staat dat uit cijfers van de Kamer van koophandel blijkt dat in Nederland het aantal Zelfstandigen zonder Personeel (ZZP'er) bijna 50 % is. Over het relatieve belang van de ondernemingen voor de lokale werkgelegenheid kan niks geconcludeerd worden aangezien er niks bekend is over de totale werkgelegenheid in de dorpen.

Bij deze cijfers dient te worden aangetekend dat een aantal bedrijven (met name in de bouw) werkt met ingehuurd ZZP'ers en uitzendkrachten/seizoenswerkers. Het aandeel van deze groep is moeilijk in te schatten en het aantal mensen dat gemiddeld in dienst is kan dus fluctueren.

Lokale werkgelegenheid

Ondanks dat het veelal kleine ondernemers zijn op de bedrijventerreinen zorgen ze bij elkaar voor een redelijke werkgelegenheid voor een plattelandsdorp. Zorgen de ondernemers op deze bedrijventerreinen ook voor lokale (uit het dorp afkomstig) werkgelegenheid? Er is bij het afnemen van de vragenlijst gevraagd naar het aantal medewerkers dat afkomstig is uit hetzelfde dorp als de onderneming, dezelfde gemeente, of dat men afkomstig was van buiten de gemeente.

De grafiek op de volgende pagina geeft de verdeling van het aantal werknemers per provincie weer (Figuur 13):

Figuur 13) Overzicht van de woonplek van medewerkers t.o.v. de plek van de onderneming.

Opvallend is het relatief grote aantal mensen dat in Friesland van buiten de gemeente komt en het kleine aantal dat uit hetzelfde dorp komt. In de andere provincies is een evenwichtigere verdeling zichtbaar. De situatie in Friesland wordt grotendeels veroorzaakt door 2 grote ondernemingen uit Noardburgum (beide sector bouw) met relatief veel medewerkers van buiten de gemeente (in totaal: 40), tegenover in totaal slechts 3 uit het dorp en 12 uit de gemeente. Daarnaast kan het feit dat Friesland over relatief veel kleine kernen beschikt een reden zijn voor deze verdeling.

Het totale aantal arbeidsplaatsen in de drie provincies dat wordt ingevuld door medewerkers die woonachtig zijn in hetzelfde dorp, bedraagt 30%. Per bedrijf zijn dat gemiddeld 2 medewerkers, inclusief de ondernemer zelf.

Sector

In het theoretisch kader kwam naar voren dat de landbouw voor de werkgelegenheid op het platteland niet meer de dominerende sector is. Is er op de bedrijventerreinen in de plattelandskernen nog landbouw gerelateerde bedrijvigheid? Uit het onderzoek kan geconcludeerd worden dat op de bedrijventerreinen weinig werkgelegenheid voor de agrarische sector gesitueerd is. Slechts 3 van de 33 ondervraagde ondernemingen was actief in de land-/tuintbouw, wel vertegenwoordigden deze ondernemingen 11% van het totaal aantal arbeidsplaatsen binnen de onderzoeksgroep.

Goed vertegenwoordigde sectoren op de bedrijventerreinen zijn met name de bouw (inclusief installatietechniek) met 30% van de ondernemingen en de autosector met 18% van het totaal aantal bedrijven. Kleinere sectoren zijn

groothandel, detailhandel (niet overal toegestaan), sport (Fitnesscentra), verhuurbedrijven en Promotie/Reclame bureaus. De 2 grote sectoren, bouw en auto zorgen voor respectievelijk 45% en 4% van het totaal aantal arbeidsplaatsen. Opvallend is hier het beperkte aantal arbeidsplaatsen dat de sector auto oplevert relatief ten opzichte van het aantal bedrijven dat actief is in deze sector. De bouw zorgt juist voor ondernemingen met relatief veel werknemers.

Conclusie

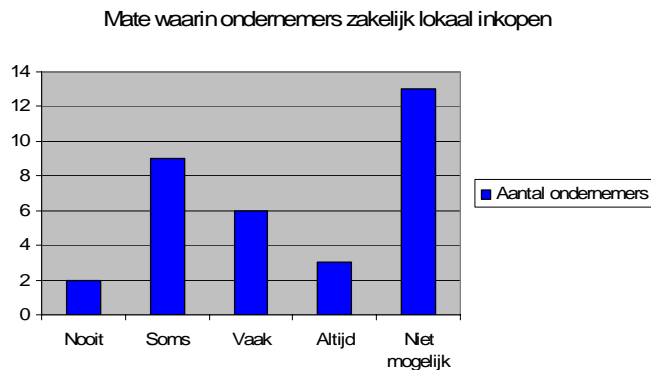
De deelvraag: *'Wat dragen de bedrijven bij aan de lokale werkgelegenheid?'* is moeilijk te beantwoorden. Wel is duidelijk geworden dat de ondernemers vooral kleine zelfstandigen zijn, met hier en daar grotere uitschieters. Gemiddeld hebben ze 6 fulltimers en 1 parttimer in dienst. 21% van de ondernemers heeft geen werknemers. Ook is zichtbaar geworden dat 30% van de werknemers op deze terreinen uit het zelfde dorp komt als de onderneming. Over het geheel genomen komt het grootste deel van de werknemers van buiten de gemeente. Deze mensen blijken met name actief te zijn met aan de 'bouw' gerelateerde werkzaamheden. Landbouw is binnen dit onderzoek ondanks het kleinere aantal bedrijven een grotere bron voor werkgelegenheid dan de autosector die een groter aantal bedrijven heeft. Verder is er sprake van een versnippering van verschillende sectoren.

3.3 Lokale bestedingen

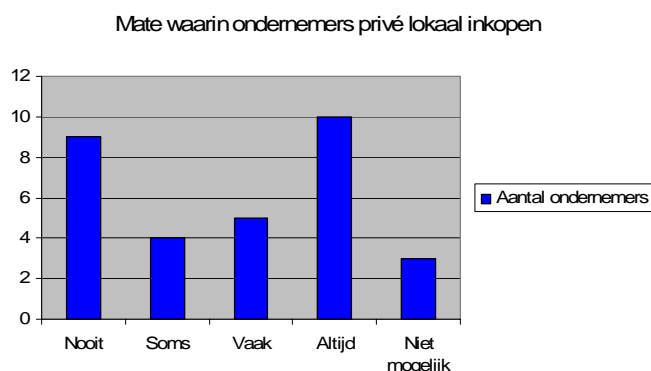
Hiervoor werd inzicht gegeven in de mate van werkgelegenheid die door de ondernemers op de bedrijventerreinen gecreëerd wordt. In dit onderdeel wordt in beeld gebracht in hoeverre deze ondernemers ook voor een lokale economische impuls zorgen, zoals dat in het theoretisch kader is besproken.

Lokale bestedingen

Om dit te achterhalen is de ondernemers gevraagd in welke mate zij gebruik maken van de lokale bestedingsmogelijkheden voor hun eigen bedrijf, wanneer deze voor handen zijn. Het resultaat is in onderstaande grafiek zichtbaar (Figuur 14).

Figuur 14) Aantal bedrijven dat in verschillende mate lokaal inkoop. Veel ondernemers (13) geven aan dat lokaal inkopen voor hen simpelweg niet mogelijk is. Een veel genoemde reden om niet altijd lokaal in te kopen wanneer dit mogelijk is, is de prijs die in dorpen vaak hoger ligt. Veel ondernemers geven aan dat men de bouw van het pand bewust aan lokale partijen heeft overgelaten. De ondernemers is ook gevraagd of zij privé gebruik maken van de lokale ondernemers (Figuur 15).

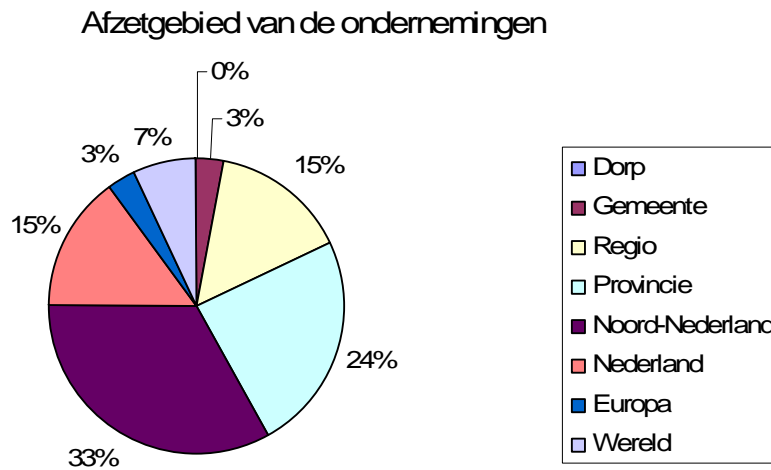
Figuur 15) Het aantal ondernemers dat in verschillende mate privé lokaal inkoop.

Hier is een grote tweedeling zichtbaar tussen ondernemers die dit nooit doen en ondernemers die dit altijd proberen te doen. Wellicht speelt de afstand tot grotere dorpen/steden hier een rol, niet elk dorp beschikte bijvoorbeeld over een supermarkt of café. Uit de twee grafieken samen lijkt de wil om lokaal in te kopen niet sterk aanwezig en is het de vraag of ondernemers vaker lokaal zouden inkopen wanneer dit zakelijk wel mogelijk zou zijn. Slechts 1 van de ondervraagde ondernemers voelde, lokaal inkopen wanneer dit mogelijk is, als een sociale plicht. Anderen zien het vooral als een vanzelfsprekendheid of doen het uit gemak.

Afzetgebied

Naast het hiervoor geschetste beeld van de mate waarin de ondervraagde ondernemers gebruik maken van de lokale bestedingsmogelijkheden is het ook aardig om te zien in hoeverre het afzetgebied van de ondernemers zich uitstrekt. In hoeverre zijn de ondernemers bijvoorbeeld dus afhankelijk van de

bestedingen uit het dorp? Figuur 16 op de volgende pagina geeft hier een beeld van.

Figuur 16) Het aantal ondernemers per genoemd afzetgebied (in %).

Allereerst is opvallend dat geen enkele ondernemer het lokale dorp als zijn afzetgebied ziet. Daarnaast noemt slechts 1 ondernemer (3%) de gehele gemeente als zijn geografische doelgroep. Noord-Nederland wordt door de grootste groep ondernemers als het afzetgebied gezien (33%). De provincie en het gehele land volgen als 2^e en 3^e. Het aantal ondernemers dat een afzetgebied over de grenzen heeft is nog redelijk hoog met 10%.

Hierbij dient wel opgemerkt te worden dat over de exacte verdeling van het afzetgebied per ondernemer niets bekend is. Zo kan er best sprake zijn van een onderneming die 90% van zijn omzet in de provincie gehaald wordt en de rest verdeeld over het hele land. Maar dat Noord-Nederland in 33% van de gevallen als afzetgebied wordt genoemd zegt wel wat over het grote verzorgingsgebied van deze ondernemingen op bedrijventerreintjes in kleine dorpen. Dit relatief grote afzetgebied wordt in het theoretisch kader al beschreven en komt voort uit het exportgeoriënteerde gedrag van deze ondernemers om in een dunbevolkt gebied toch zo veel mogelijk afzet te realiseren.

Ondernemers verwachten in veel gevallen ook geen afzet vanuit het dorp. Dit blijkt uit het volgende: Wanneer er wordt gevraagd naar een onverwacht positief gevolg van vestiging op het bedrijventerrein kan men er in de meeste gevallen niet één noemen. Van de 10 ondernemers die wel een onverwacht positief gevolg zagen noemde de helft de onverwachte lokale afzet van bijvoorbeeld andere bedrijven op het terrein of de lokale bevolking. Lokale afzet wordt door deze ondernemers dus als een verrassing ervaren. Het lokale

dorp verzorgen hoeft kortom niet als reden gezien te worden om een bedrijventerrein te ontwikkelen voor de plaatselijke ondernemers.

Conclusie

De deelvraag die hier geprobeerd is te beantwoorden luidt: *Wat dragen de bedrijven bij aan de lokale bestedingen?* Het is gebleken dat deze lokale bestedingen door de ondernemingen vaak niet mogelijk zijn, en men ook naar de prijs kijkt voor er ingekocht wordt. Privé is er een tweedeling op dit vlak. Sommige ondernemers vinden het een vanzelfsprekendheid om lokaal aan te schaffen, anderen zien dat anders en kopen nooit binnen het dorp. Verder valt op dat de afzetgebieden van de ondernemingen groot zijn. Het vaakst wordt Noord-Nederland als het afzetgebied gezien. De rol van de ondernemingen op de bedrijventerreinen voor de lokale bestedingen lijkt in dit opzicht minimaal.

3.4 Sociaal Culturele rol

De sociaal culturele rol van ondernemers is in dit onderzoek meetbaar gemaakt door te achterhalen in welke mate de ondernemers het lokale verenigingsleven sponsoren en zelf actief zijn bij lokale verenigingen.

Sponsoring

Maar liefst 25 ondernemingen (76%) zijn sponsor van het lokale verenigingsleven. Velen zelfs intensief. De rest sponsort niet. Op de vraag waarom men het verenigingsleven sponsort heeft vrijwel elke ondernemer moeite te antwoorden. Redenen die genoemd worden zijn: sociale overwegingen, plicht, 'hoort er nu eenmaal bij' en het in stand houden van het verenigingsleven.

De ondernemingen die niet sponsoren zijn veel uitgesprokener en geven aan dit niet te doen omdat ze geen lokale klanten hebben, geen band met het dorp hebben, of simpelweg niet bereid zijn andermans hobby te betalen. Het lijkt er sterk op dat de ondernemers die niet sponsoren hier in zakelijk opzicht gelijk in hebben, want van de 25 ondernemingen die wel sponsort zegt 80% dat dit hen niks oplevert. Slechts 12% denkt wel dat het wat oplevert, 8% heeft geen idee. Dat ondanks dit gegeven toch nog 76% sponsor is zegt wel wat over de sociale plicht van ondernemers het verenigingsleven te ondersteunen.

Eigen rol

De eigen rol van de ondernemers binnen het verenigingsleven is beperkt. Van de 33 ondernemers hebben 23 geen enkele rol binnen een vereniging. Van de rest is het grootste deel voetballer bij de lokale vereniging. Binnen het lokale verenigingsleven is slechts 1 persoon actief op bestuurlijk niveau.

Conclusie

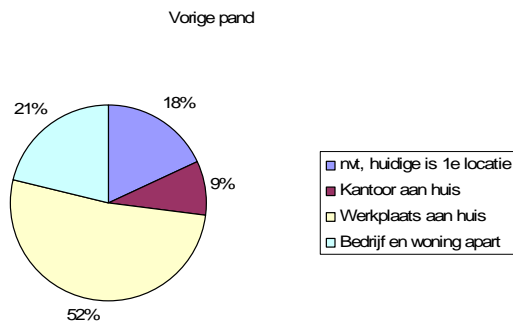
In het voorgaande is geprobeerd een beeld te krijgen van wat de sociaal culturele rol van de ondernemingen binnen het dorp is. Uit het feit dat een groot aantal ondernemers het lokale verenigingsleven sponsort, terwijl tegelijkertijd 80% het idee heeft dat dit geen zakelijk voordeel oplevert, kan worden geconcludeerd dat men het als een belangrijke sociale taak ziet dit te doen. Te meer omdat slechts een klein deel van de ondernemers zelf actief betrokken is bij de verenigingen.

3.5 Vestiging op het bedrijventerrein

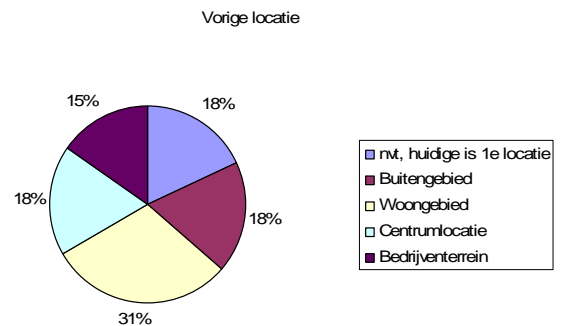
In dit deel wordt achterhaald wat de vestigingssituatie was voor men naar het bedrijventerrein verhuisde en waarom de ondernemers naar deze terreinen zijn verhuisd. Ook wordt er aandacht besteed aan het uiterlijk van de panden/kavels.

Vorige locatie

Het lijkt vanzelfsprekend dat ondernemers verhuizen wanneer ze verwachten er op vooruit te gaan ten opzichte van de oude locatie. Maar hoe ziet die oude locatie er dan uit (Figuur 17 en 18)?

Figuur 17) Aantal ondernemingen voorheen gevestigd in verschillende soorten panden (in %).

Figuur 18) Aantal ondernemingen voorheen gevestigd op verschillende soorten locaties (in %).

Van alle ondernemers gaven 6 er aan dat de huidige locatie de eerste was, 18% van de ondernemers is dus starter op het bedrijventerrein. Meer dan de helft had een werkplaats aan huis voordat zij naar het bedrijventerrein verhuisden. Bij de categorie 'bedrijf en woning apart' viel op dat er vaak sprake was van een gehuurde schuur of loods. 31% van de ondernemingen was hiervoor in woongebied gevestigd, samen met 18% die op een centrumlocatie gevestigd was maakt dat bijna de helft van de ondernemingen op de bedrijventerreinen op een plek gevestigd was waar uitbreiding van industriële activiteiten vaak lastig is. Dit lijkt een reden om te verhuizen.

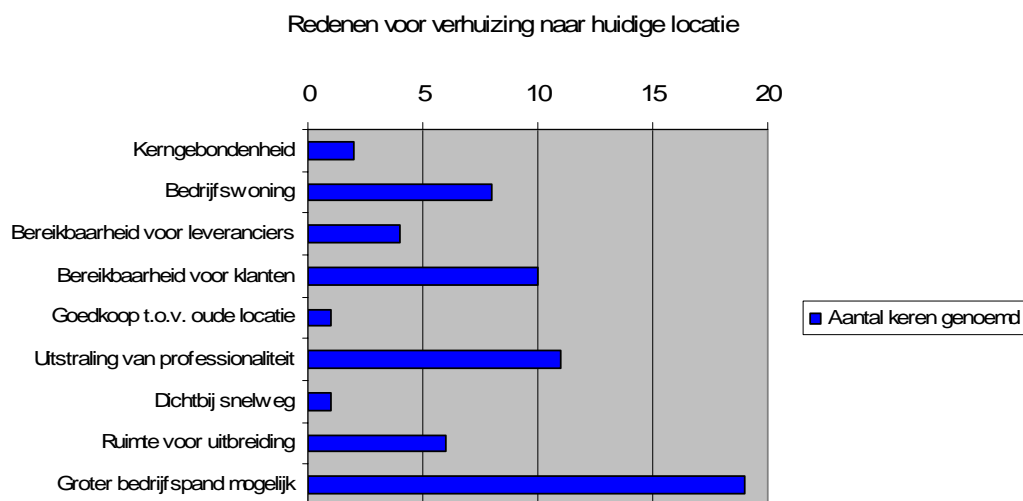
Gebondenheid

In het theoretisch kader werd al gesproken over dorpsbinding als zijnde: emotionele verbondenheid met de lokale samenleving. De gebondenheid aan het dorp lijkt een zwaarwegende factor voor de ondernemers. 79% gaf aan nooit een locatie in een ander dorp te hebben overwogen en maar liefst 91% heeft geen andere regio overwogen. Ook hier lijkt een sterke dorps- en in ieder geval streekgebondenheid uit te spreken. 39% van de ondernemers geeft aan ten tijde van de verhuizing naast de huidige locatie ook andere locaties te hebben overwogen. Vaak is dan toch voor de huidige locatie gekozen uit overwegingen die met dorpsgebondenheid en beschikbaarheid te maken hebben. Om te beoordelen of dit inderdaad onderscheidende cijfers zijn, dienen ze nog wel vergeleken te worden met ondernemers die gevestigd zijn in een andere orde van stedelijkheid.

Reden voor verhuizing

Hiervoor werd al gesuggereerd dat vestiging op plekken waar het vaak lastig uitbreiden is, redenen om te verhuizen kan zijn. Wat geven ondernemers zelf aan als reden voor de verhuizing (Figuur 19)?

Figuur 19) De redenen van ondernemers om te verhuizen naar de huidige locatie.

Ondernemers die over een vorige locatie beschikten is de keuze gegeven een aantal redenen aan te geven waarom ze verhuisd zijn. Starters op het bedrijventerrein is gevraagd aan te geven waarom ze juist voor de huidige vestigingslocatie hebben gekozen.

De meest genoemde reden is de mogelijkheid van het realiseren van een groter bedrijfspand. Daarnaast zijn de uitstraling van professionaliteit en de bereikbaarheid voor klanten belangrijke redenen. Vierde reden is de mogelijkheid tot het plaatsen van een woning bij het bedrijfspand. Van alle ondervraagde ondernemers hadden 15 een woning bij het pand (3 inpandig en

12 vrijstaand). Van deze 15 noemt 53% het plaatsen van een woning ook als reden om voor de huidige locatie te kiezen.

Overige redenen die soms wel in combinatie met de andere, intrinsieke, redenen wordt genoemd is de vergunning en hinderwet en milieu regelgeving die ervoor zorgt dat nieuwbouw op een nieuwe locatie noodzakelijk is. Drie keuzemogelijkheden die nooit genoemd zijn voor verhuizing zijn 'klagende burens', de 'lagere prijs t.o.v. andere locaties' en kleiner behuisd willen zijn.

Uiterlijk van de panden

Hiervoor werd kort wat aangegeven over de mogelijkheid van het plaatsen van een woning bij het bedrijfspand, dit was in meer dan de helft van de gevallen een reden om voor een locatie te kiezen. Er zit veel verschil in het uiterlijk van de bedrijfspanden en de manier waarop geprobeerd is ze zo veel mogelijk in het dorpslandschap in te passen. In dit verband worden met name de bedrijfspanden genoemd, die er voor zorgen dat het dorpskarakter beter bewaard blijft. Overigens is 91% van de ondernemers tevreden over hoe het bedrijventerrein landschappelijk is ingepast. Ook benadrukken veel ondernemers dat bedrijvigheid in een dorp alleen maar positief kan werken.

Maar hoe zien al deze nieuwe bedrijfspanden er uit? Van de buitenkant hebben de panden het volgende uiterlijk (Figuur 20):

Type	Aantal
1. Loods	8
2. Loods en woning apart	10
3. Loods en woning erin	3
4. Loods en kantoor	6
5. Loods en winkel	4
6. Loods, kantoor en woning	1
7. Loods, winkel en woning	1

Figuur 20) Uiterlijk van de kavels van de ondernemingen.

Vaak zijn er in de panden die nu als 'loods' omschreven zijn inpandig kantoortjes aanwezig, deze zijn van buitenaf niet te zien. Opvallend is verder dat op elke kavel wel gebouw staat met het uiterlijk van een loods. Een onderneming met alleen een kantoor is een zeldzaamheid op deze terreinen.

Conclusie

Naar aanleiding van bovenstaande kan de deelvraag: *'Waarom kiest een ondernemer voor een bedrijventerrein in een plattelandskern?'* beantwoord worden.

Allereerst valt op dat voor een onderneming zich vestigt op een bedrijventerrein in een plattelandskern in de helft van de gevallen men eerst een werkplaats aan huis heeft gehad. Meestal in woongebied dan wel centrumlocatie van het dorp. In de garages en werkplaatsen hebben ondernemers blijkbaar de indruk dat ze groeien en dat men tegen belemmeringen van de locatie aanloopt.

Als belangrijkste reden voor vestiging op een bedrijventerrein wordt dan ook de behoefte aan een groter pand genoemd. Slechts 53% van de ondernemers met een bedrijfswoning noemt deze woning ook als een belangrijke reden om te verhuizen naar de huidige locatie. Dat slechts 39% van de ondernemers een andere locatie heeft overwogen zegt ook wat over de sociale band met het dorp die er voor zorgt dat een ondernemer kiest voor vestiging op het bedrijventerrein bij het dorp. Dit komt ook naar voren uit het lage aandeel van de ondernemers dat wel eens heeft overwogen uit het dorp, dan wel de regio weg te gaan. Dit ondanks het feit dat men voor de klantenkring niet binnen het dorp hoeft te blijven, zoals hiervoor reeds is aangegeven.

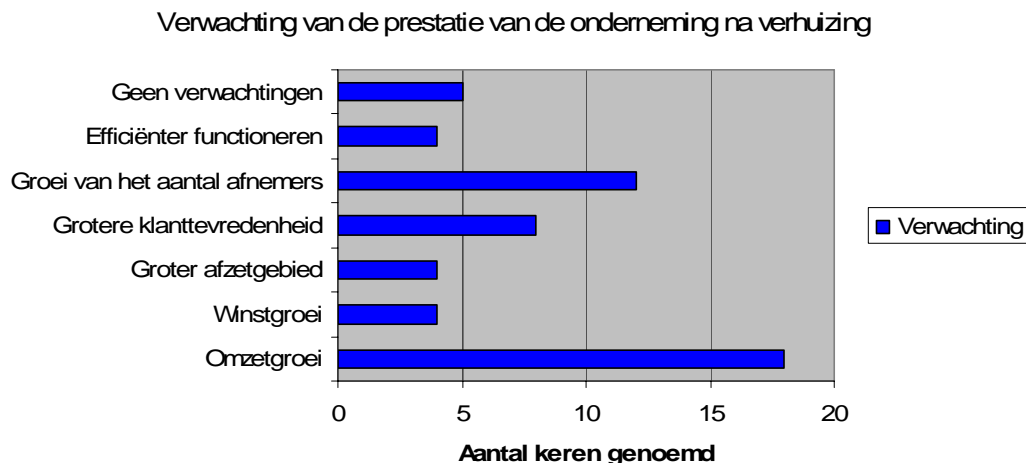
Bij uitbreiding op een bedrijventerrein is wel nog maar de vraag of de ondernemer het ook kan waar maken en of er wel bestaansrecht voor de onderneming is. In de volgende paragraaf wordt in kaart gebracht hoe ondernemers zelf denken over het belang van de locatie voor de ontwikkeling van de onderneming.

3.6 Ontwikkeling van de onderneming

De deelvraag die hier centraal staat luidt: *Op welke manier draagt de ontwikkeling van een bedrijventerrein in een plattelandskern bij aan de groei en ontwikkeling van deze ondernemingen?*

Verwachtingen

Allereerst wordt aangegeven welke verwachtingen de ondernemers van de onderneming hadden bij vestiging op het bedrijventerrein (Figuur 21).

Figuur 21) De verwachting van de ondernemers over het presteren van de onderneming na vestiging op het bedrijventerrein.

Men kon meerdere antwoorden geven. Een groei van de omzet is verreweg de meest voorkomende verwachting van vestiging op het bedrijventerrein. Dit lijkt met name bewerkstelligd te moeten worden door een groei van het aantal afnemers. Ook verwacht men een grotere klanttevredenheid te kunnen realiseren door vestiging op het bedrijventerrein. Opvallend is het kleine aandeel dat winstgroei verwacht. Met de categorie 'efficiënter functioneren' wordt bedoeld dat er voor de ondernemer een situatie ontstaat waarbij het makkelijker werken is. Zo werd er regelmatig genoemd dat er in eerste instantie sprake was van een niet op de werkzaamheden aangepaste ruimte, of dat er verschillende schuurtjes werden gebruikt op verschillende locaties. Vestiging op het bedrijventerrein zorgde dan voor meer gemak.

Er is ook nagegaan in hoeverre de verwachtingen van de ondernemers met betrekking tot vestiging op dit terrein zijn uitgekomen. 30 van de 33 ondernemers (91%) zegt dat dit zondermeer is gebeurd, in de meeste gevallen zelfs meer dan dat.

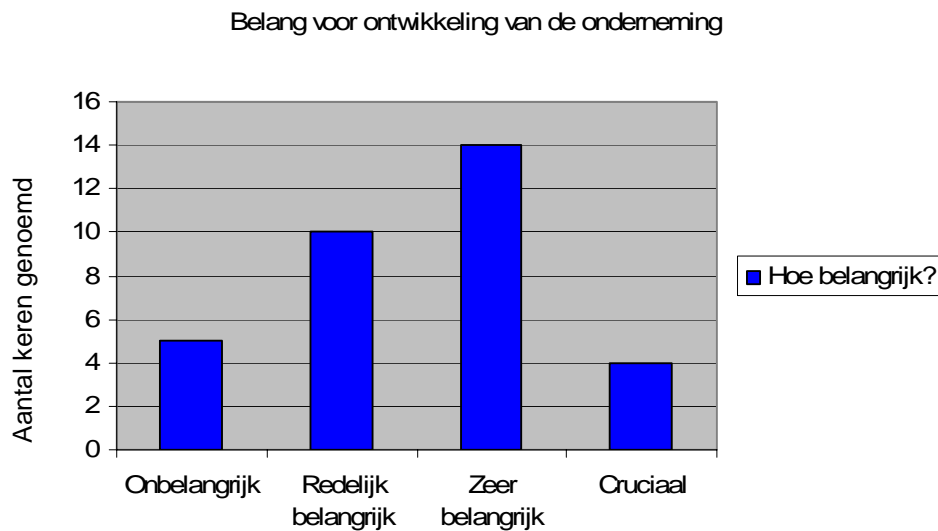
Van de 3 ondernemers die niet aangeven dat de verwachtingen zijn uitgekomen, komt dat in 1 geval voort uit het feit dat men nog te kort gevestigd is en hierdoor nog geen uitspraak over uitgekomen verwachtingen kan doen. De andere 2 geven aan dat de verwachtingen niet zijn uitgekomen. In één geval komt dit door dat een pand op het bedrijventerrein al 10 jaar lang verbouwd wordt en zodoende afbreuk doet aan het uiterlijk van het terrein. In het tweede geval geeft de ondernemer aan dat de presentatie van de andere ondernemers op het terrein onder de maat is en de gemeente hier onvoldoende op toeziet. Daarnaast hekelt hij het beleid van de gemeente met betrekking tot zijn gewenste uitbreiding. De eerstgenoemde overweegt verhuizing naar een andere plaats (verlies van ongeveer 10 arbeidsplaatsen) en de tweede heeft zijn

pand reeds te koop gezet en gaat verhuizen (verlies van 5 arbeidsplaatsen). De ontevredenheid lijkt dus ook direct gevolgen met zich mee te brengen.

De over het algemeen positieve kijk op de huidige vestigingslocatie komt ook naar voren wanneer gevraagd wordt of men weer voor de huidige locatie zou kiezen als men de keuze tussen de oude en de nieuwe locatie opnieuw zou kunnen maken. Slechts 1 ondernemer geeft aan in dat geval voor de vorige locatie te hebben gekozen. 73% van alle ondernemers geeft aan geen enkele tegenslag te hebben gekend met betrekking tot de huidige vestigingslocatie.

Belang voor de ontwikkeling van de onderneming

De verwachtingen van de ontwikkeling van de onderneming zijn hiermee in kaart gebracht. In de meeste gevallen zijn deze verwachtingen ook uitgekomen. Maar in welke mate ervaren de ondernemers deze verhuizing als belangrijk voor de ontwikkeling van de organisatie? Ofwel, hoe nodig is de vestiging op het bedrijventerrein voor de ontwikkeling van de organisatie? Een overzicht hiervan (Figuur 22):

Figuur 22) Het belang van de vestiging op het bedrijventerrein voor de ontwikkeling van de onderneming.

Bovenstaande geeft onder andere weer dat ondernemers de vestiging op het bedrijventerrein in 42% van de gevallen als zeer belangrijk ervaren voor de ontwikkeling van de onderneming. In dat opzicht is het goed dat de mogelijkheid van een ontwikkeld bedrijventerrein in eigen dorp geboden wordt. Van de 33 ondernemers laat 12% weten dat de vestiging op het bedrijventerrein cruciaal is geweest voor de voortgang van de onderneming. 30% zegt het dat redelijk belangrijk is geweest en 15% ziet het belang voor de ontwikkeling van het bedrijf niet.

Conclusie

De deelvraag die hier geprobeerd is te beantwoorden luidt min of meer: Hoe belangrijk is het bedrijventerrein voor de ontwikkeling van de bedrijven.

Allereerst is de verwachting van de ondernemers met betrekking tot deze ontwikkeling in kaart gebracht. De meeste ondernemers verwachtte een omzetgroei en een groeiend aantal afnemers. Ook blijken deze verwachtingen in bijna alle gevallen uit te zijn gekomen. Opvallend is wel dat wanneer de vestigingslocatie niet naar wens is, verhuizen een direct gevolg lijkt. Daarnaast beoordelen de ondernemers de verhuizing naar de huidige vestigingslocatie in 42% van de gevallen als zeer belangrijk voor de onderneming.

Uit bovenstaande kan opgemaakt worden dat de ontwikkeling van een bedrijventerrein erg belangrijk is voor de ontwikkeling van de ondernemingen. Ondernemers verwachtten dit en maken het volgens eigen zeggen ook waar.

3.7 Conclusie

Al deze zaken samen laten zien dat de ondernemer als persoon wel degelijk een band heeft met het dorp waar zijn bedrijf gevestigd is. Dit wordt zichtbaar wanneer er naar de privé bestedingen wordt gekeken en naar de mate waarin het verenigingsleven wordt gesponsord (ondanks dat hier zelden wat van terug komt). In economische zin profiteert een dorp niet enorm van de vestiging van de onderneming. Wanneer een organisatie al werkgelegenheid oplevert komen deze medewerkers vaak van buiten het dorp en zakelijk in het dorp inkopen is meestal niet mogelijk. Het afzetgebied is ook zelden lokaal en strekt zich meestal uit tot geheel Noord-Nederland. Dus ook in dat opzicht is er geen sprake van een puur lokaal belang.

Wel bieden de dorpen (of de gemeentes waar ze deel van uit maken), door de ontwikkeling van de bedrijventerreinen, kleine ondernemers de mogelijkheid om zich verder te ontwikkelen. Het blijkt dat zij vaak in eerste instantie vaak in woongebieden gevestigd zijn en gebruik maken van een werkplaats of kantoor aan huis. Reden voor de verhuizing is dan vaak dat er een groter bedrijfspand gerealiseerd kan worden. Uit de reacties van de ondernemers is op te maken dat deze mogelijkheid er voor zorgt dat de verwachtingen voor hun bedrijf worden overtroffen.

Conclusie

Al het voorgaande geeft de mogelijkheid om de hoofdvraag te beantwoorden. Deze vraag luidt:

Waarom zijn ondernemers in plattelandskernen op bedrijventerreinen gevestigd en wat dragen ze bij aan een vitaler platteland?

Waarbij onder vitaliteit binnen dit onderzoek vooral naar economische sterkte gekeken werd. Aanleiding hiervoor werd gevonden in het feit dat is het platteland steeds meer geïntegreerd raakt in de samenleving en steeds meer actoren er een plek vinden. Kortom, het platteland van de 21^e eeuw wordt steeds meer een gebied met diverse kwaliteiten. Waar voorheen de agrarische sector de ontwikkelingen op het platteland voortstuwde zijn de ontwikkelingen nu diverser. In de plattelandskernen wordt de ondernemers een belangrijke rol toegedicht in het stuwen van deze ontwikkelingen om ook in economisch opzicht de sterkere gebieden bij te kunnen houden. Zij zorgen immers voor werkgelegenheid en bestedingsmogelijkheden en kunnen door hun activiteiten wervend zijn voor meer ondernemers. Het huidige onderzoek haakt in op het nut van deze ondernemers en zodoende de bedrijventerreinen. Wat dragen zij bij aan de lokale economie en het leven in de dorpen?

De drie noordelijke provincies hebben allen aangegeven zuinig te willen zijn met het landelijk gebied want de ontwikkeling van de bedrijventerreinen kan ten koste gaan van de landschapswaarde van de dorpen. Daarnaast versnipperd de economische activiteit op deze manier. De noordelijke provincies willen

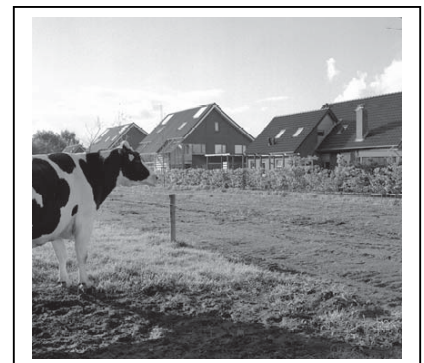
daarom bundelen: Economische kernzones. Zij zijn daarom niet snel bereid bedrijventerreinen uit te geven. Hoewel dit in de praktijk in de ene provincie wat beter gerealiseerd wordt dan in de ander. Zo bleek het in Friesland makkelijker om bedrijventerreinen te selecteren voor dit onderzoek (criteria: dorpen tot 3000 inwoners en recent ontwikkeld terrein) dan in Groningen of Drenthe. Kortweg geven de provincies aan slechts op het platteland bedrijventerreinen te willen ontwikkelen wanneer er vraag is van reeds bestaande lokale bedrijven. Wat met 'lokaal' bedoeld wordt kan door de provincies niet precis worden afgebakend. Zij spreken wel uit dat de band met het dorp of de gemeente wel van belang is, maar de omvang en aard van de onderneming belangrijker zijn. Dit gaat bijvoorbeeld op als er een pand vrijkomt doordat een andere onderneming is verhuisd. In eerste instantie wordt dan gekeken of er ondernemers in de buurt zijn die interesse hebben zich daar te vestigen, is dit niet mogelijk komen ook anderen in aanmerking. Overigens is er, door de beperkte dynamiek op deze terreinen, slechts bij uitzondering sprake van een doorstroming naar grotere terreinen. Het is niet de bedoeling dat er wordt ontwikkeld zonder dat er aanvraag is gedaan. In de praktijk blijken er echter nog regelmatig lege kavels te vinden te zijn.

Daarnaast blijkt in de praktijk de directe relatie van de ondernemingen met het lokale dorp minimaal. Het afzetgebied gaat vaker over de landsgrenzen heen dan dat deze binnen de dorpsgrenzen blijft. En de medewerkers komen voor 70% buiten het dorp vandaan, wat betekent dat er per onderneming slechts 2 personen uit het dorp komen (inclusief de ondernemer zelf).

De meeste ondernemers geven wel aan erg blij te zijn met de mogelijkheid die hen geboden wordt om op het lokale bedrijventerrein te kunnen vestigen. Zij zijn vaak klein voor zichzelf begonnen in een schuur of garage en lopen tegen capaciteitsproblemen aan. Een groter bedrijfspand is dan ook de meest genoemde reden om naar het bedrijventerrein te verhuizen. Daar worden de verwachtingen die zij voor het bedrijf hadden meestal ruimschoots overtroffen. Daarnaast is het plezierig voor deze ondernemers dat zij in hun dorp kunnen blijven wonen. Veel van hen voelen zich erg verbonden met het dorp en laten dit zien door bijvoorbeeld het lokale verenigingsleven intensief te sponsoren, terwijl hen dat zakelijk zelden wat oplevert. Daarnaast probeert men privé vaak ook lokaal inkopen te doen om de lokale middenstand te steunen. Zakelijk gaat deze vlieger niet zo vaak op aangezien de benodigdheden meestal niet beschikbaar zijn. Overigens is het ook het vermelden waard dat met name de bouwsector voor werkgelegenheid zorgt op de bedrijventerreinen. Zij zijn niet alleen met groot aandeel ondernemingen aanwezig, ze hebben gemiddeld ook de meeste mensen in dienst. Wat dat betreft blijft de tweede sector qua aantal ondernemingen, de autosector, erg achter.

Uitgaande hier van kan de hoofdvraag van dit onderzoek kort beantwoord worden. De ondernemers hebben veel belang bij de ontwikkeling van een terrein en ze kunnen zich hier goed ontwikkelen. Dit is zeker een positieve ontwikkeling. Het profijt dat het dorp van de groeiende ondernemingen heeft is minimaal. De bestedingsmogelijkheden voor de inwoners groeien wel, maar de meeste afzet vindt toch over een veel groter gebied plaats. Werkgelegenheid voor de dorpsbevolking leveren de terreinen niet direct op. Het verenigingsleven, een belangrijke sociale factor in de dorpen, vaart wel bij een stevig ondernemersbestand.

Tenslotte doet het bovenstaande een paar vragen voor de toekomst opborrelen. Zo is het de vraag in hoeverre ondernemers, wanneer ze een aantal jaren gevestigd zijn, de behoefte hebben om uit te breiden, in hoeverre dit dan is toegestaan en of dit dan tot discussie leidt met omwonenden. Of dat de gemeente ze gebiedt te verhuizen naar grotere terreinen in de 'Economische Kernzone', waarbij men gezien de band met het dorp misschien wel bewust kiest voor mindere groei, om zodoende gevestigd te kunnen blijven in het dorp. Ook is het interessant om te zien waarom een aantal terreinen langere tijd leeg blijven, terwijl gemeentes alleen mogen ontwikkelen op aanvraag. Dit heeft in Marssum (Friesland) bijvoorbeeld tot gevolg gehad dat er na lange tijd een aantal "dode loodsen" zijn geplaatst. Hier zitten geen ondernemers in, maar de loodsen worden gebruikt voor de opslag van caravans. Wat doet ondernemers afhaken? Beide onderwerpen kunnen nog verder onderzocht worden.

Literatuurlijst

- Ministerie van Economische zaken (1998), *Vestigingsplaatsfactoren: Belang, Waardering en Knelpunten*, Den Haag
- Brouwer, A.E. (2005), *Old firms in the Netherlands*, Department of Spatial sciences, University of Groningen
- Clout (1995), In: Dam, van, F., *Meer voor Minder, , schaalverandering en bereikbaarheid van voorzieningen in landelijke gebieden in Nederland*, Nederlandse Geografische Studies nr. 188, Faculteit ruimtelijke Wetenschappen Utrecht
- Courtney, P. en A. Errington (2000), *The role of small towns in the local economy and some implications for development policy*, in: *Local economy*, Vol. 15, Nr. 4, p.280–301
- Diniz, F.(2004), *Non-farm businesses local economic integration level: the case of six Portuguese small and medium-sized Markettowns*, door ERSA
- Daalhuizen, F. (2001), In: *Rurale diversiteit en dynamiek: een wetenschappelijke visie op het Nederlandse platteland in de 21e eeuw*, Nethur, Utrecht
- Daalhuizen, F. (2004), *Nieuwe bedrijven in oude boerderijen: de keuze voor een voormalige boerderij als bedrijfslocatie*, Eburon, Delft
- Dam, F., van (1995), *Meer voor Minder, schaalverandering en bereikbaarheid van voorzieningen in landelijke gebieden in Nederland*, Nederlandse Geografische Studies nr. 188, Faculteit ruimtelijke Wetenschappen Utrecht

- Graaf, P.J., de (2004), *Dorpen bedreigd*, Faculteit Ruimtelijke wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Groot, J.P. (1989), In: *De achterkant van verstedelijkt Nederland, positie en functie van landelijke gebieden in de Nederlandse samenleving*, Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, Amsterdam
- Groot, J.P. (1974), *Het kleine dorp: overlevingskansen van en perspectieven voor dorpen en buurtschappen in Nederland*, Bosch en Keuning, Baarn
- Haartsen, T. (2001), In: *Rurale diversiteit en dynamiek, een wetenschappelijke visie op het Nederlandse platteland in de 21e eeuw*, Nethur, Utrecht
- Haartsen, T. (2002), *Platteland: Boerenland, natuurterrein of beleidsveld?: een onderzoek naar veranderingen in functies, eigendom en representaties van het Nederlandse platteland*, Grafisch centrum Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Huigen, P.P.P. en M.C.H.M. van der Velden (1989), *De achterkant van verstedelijkt Nederland, de positie en functie van landelijke gebieden in de Nederlandse samenleving*, Nederlandse Geografische studies, nr. 89, KNAG, Amsterdam
- Hermans, W. (2004), *Uitgifte bedrijventerreinen in 2002 fors gedaald*, In: *Vastgoedmarkt*, Vol. 31, Nr. 2, p.59-64
- Huigen, P.P.P. (1996), *Verliest het platteland zijn streken?*, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Joyal, A. (1997), In: *Rural employment, an international perspective*, CAB International, Wallingford
- Kramer, H. (2005), *Ondernemingen op het Drentse platteland*, Faculteit Ruimtelijke wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Ministerie van LNV (2004), *Agenda voor een vitaal platteland*, Den Haag
- Meyer, H., von (1997), In: *Rural Employment, an international perspective*, CAB International, Wallingford
- Molema, G. en P. Olthof (2001), *Vermarketing van dorpslandschappen*, Wetenschapswinkel voor economie, RUG, Groningen

- Leeuwen, E.S., van (2004), *The embeddedness of small enterprises to the rural local economy of small and medium sized towns*, Vrije universiteit, Amsterdam
- Patterson, Z., D. Anderson (2003), *What is really different about rural and urban firms?*, in: *Journal of rural studies*, Vol.19, Nr.4, p.477-490
- Post, A. (2000), *Bedrijfsterreinen bij plattelandskernen*, Faculteit ruimtelijke wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Provincie Drenthe, (2002). *10 jaar bedrijvenmonitoring in de provincie Drenthe*, Assen
- Provincie Drenthe (2002), *Bedrijventerreinen tot 2015*, Assen
- Provincie Drenthe(2004), *Provinciaal Omgevingsplan (POP)*, Assen
- Provincie Friesland (2006), *Gewijzigd ontwerp streekplan Fryslân*, Leeuwarden
- Provincie Groningen (2006), *Monitor Bedrijventerreinen*, Groningen
- Provincie Groningen (2006), *Provinciaal Omgevingsplan (POP 2)*, Groningen
- Sijtsma, F.J., e.a., (2002), *Uitgifte van bedrijventerreinen op het Friese platteland*, Wetenschapswinkel voor economie, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Steen, P.J.M., van (1995), *Ondernemen op en buiten bedrijventerreinen, een blik op het bedrijventerrein als vestigings- en investeringslocatie*, Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Strijker, D. (2000), In: *Claiming rural identities: dynamics, contexts, policies*, van Gorcum, Assen
- Strijker, D. (2006), *Rural Dynamics, Of hoe het platteland sneller verandert dan de stad*, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- Terluin, I.J. (2001), *Rural regions in the EU: exploring differences in economic development*, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen
- University of Gloucestershire (2005), *Economic linkages between small towns and surrounding rural areas in Scotland*
- Walmsley, D.J. en Lewis, G.J. (1993), *People & Environment, behavioural approaches in human geography*, London

Bijlagen

- **Bijlage 1:** Vragenlijst voor Ondernemers
- **Bijlage 2:** Foto's bezochte bedrijventerreinen

Filename: Text
Directory: E:
Template: X:\Data\Application
Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Title: 'Mijn bedrijf in mijn dorp'
Subject:
Author: Mark Groot Wassink
Keywords:
Comments:
Creation Date: 5/14/2007 6:58:00 PM
Change Number: 1
Last Saved On: 5/14/2007 6:58:00 PM
Last Saved By: Mark Groot Wassink
Total Editing Time: 0 Minutes
Last Printed On: 8/21/2007 11:23:00 AM
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 62
Number of Words: 16.987 (approx.)
Number of Characters: 96.831 (approx.)